

ANKARA YÜKSEK ZİRAAT ENSTİTÜSÜ: TAM BAĞIMSIZLIK YOLUNDA BİR ANIT KURUM

Yrd. Doç. Dr. Umur AŞKIN*

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlar, Cumhuriyet'in kendisinden önceki geri bırakılmış, hastalandırılmış yapıyla, dönemle bağlarının tamamıyla koparılması gerektiğine inanıyorlardı. Bu nedenle, Cumhuriyeti yaşatacak yeni kuşakların ve yeni bir ulusun doğumunu sağlayacak "anıt kurumlar"ın kurulması gerekiyordu. Bir üst yapı kurumu olan "üniversite", Cumhuriyet'i yaşatacak ve geliştirecek genç kuşakları olanaklarla donatacak ve aynı zamanda ülkeyi "çağdaş uygarlık düzeyi"ne erdiren temel kurumlardan biri olarak görülmekteydi. Bu çalışmada, genç Cumhuriyet'te yeni bir ruh yaratan, yeni bir bilim kültürü oluşmasına zemin hazırlayan anıt kurumlardan olan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün bilimsel niteliği ele alındı. Enstitü'nün Türkiye'nin tarım, hayvancılık ve ormancılık alanlarında "üleri" bir bilim adamı kuşağı yetiştirme sürecine yaptığı katkı, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki gelişmeler eşliğinde karşılaştırılarak irdelendi.

Anahtar kelimeler: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Üniversite, Çağdaşlaşma, Tarım Eğitimi.

A High Agriculture Institute: A Monumental Institution On Full Independence Abstract

The founders of the Republic of Turkey believed that the Republic itself had to be completely torn down undeveloped and weakly structure of previous period. For this reason, it was necessary to establish "monumental institutions" to provide new generations that would make the Republic alive and the birth of a new nation. As a superstructure institution, the "university" was regarded as one of the basic institutions that would provide the younger generations with opportunities to live and develop the Republic and at the same time promote the country to the "level of modern civilization". In this study, the scientific nature of the Ankara Institute of Higher Agriculture, which is a monumental institution that creates a new spirit and sets the ground for the formation of a

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

new scientific culture in the young Republic, was discussed. The contribution of the Institute to the process of raising a "progressive" scientist in Turkey's agricultural, livestock and forestry areas was examined by comparing it with the developments of the Ottoman Empire in the last period.

Keywords: Ankara Higher Agriculture Institute, University, Modernization, Agricultural Education.

Giriş

Türk ulusu, emperyalizme başkaldırı niteliği taşıyan Kurtuluş Savaşı'nı yengi ile sonuçlandırarak siyasal bakımdan bağımsız, halka ait, yeni bir "devlet" kurdu: Türkiye Cumhuriyeti. Cumhuriyet'in kurucu kuşağı, "tam bağımsızlık" ülküsünü "demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti" ülküsü ile birlikte gerçekleştirmek istiyorlardı. Bu iki ülkünün gerçekleştirilmesi, yüzlerce yıl bayındırlıktan yoksun kalmış, Ortaçağ ortamında ve koşullarında yaşamış, sömürülmüş, horlanmış Türk ulusunun yoksulluktan kurtarılması için gerekliydi. Ulusal varlığımız "en uygar ve en gönençti" uluslar seviyesine yükseltilmeliydi. Türk ulusu için uygarca yaşam koşulları sağlanmalıydı.

Bu ülkülerin eksiksiz ve tam olarak gerçekleştirilmesinin önünde, devralınan "geri" yapıdan kaynaklanan engeller ve kısıtlar bulunmaktaydı. Çoğunluğu kırsal alanda yaşayan Türk ulusunun geleneksel yapısı; ekonomik yaşamın temelini oluşturan tarım ve hayvancılığın ilkel koşullarda sürdürülmesi; yaygın yoksulluğa yol açan toprak ve gelir dağılımındaki adaletsizlik; beceri ve uzmanlık isteyen iş ve hizmetleri yürütecek yetişmiş nitelikli (eğitilmiş) kadroların eksikliği ve en önemlisi halkın, sayısal ve niteliksel açıdan çok düşük olan eğitim düzeyi engel ve kısıtların başında gelmekteydi.¹ Bu kısıt ve engellerin ortadan kaldırılması, tam bağımsızlık ülküsü için yaşamsal öneme sahip "ekonomik bağımsızlık" için de gerekliydi.

Türk ulusunun çağdaş dünyada yerini alması, bu gelişmeyi sağlayacak "ileri" ve "gelişime açık" üst yapı kurumlarının varlığına bağlıydı. Bu kurumların ortaya çıkaracağı ortak güç, siyasal, toplumsal, kültürel, örgütsel, kurumsal, eğitimsel ve ekonomik alanlarda temelinden ve bütüncül bir değişimin gerçekleşmesini ve geleneksel bir yapı içerisinde hapsolmuş Türk ulusunun kabuklarını kırabilmesini sağlayabilirdi. Tam bağımsız, "demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti" her alanda çağdaşlaşma ve kalkınma hamlesi ile gerçekleştirilebilirdi.²

Türkiye Cumhuriyeti hedeflediği sosyal, ekonomik ve siyasal yapıdaki dönüşüm ve değişimleri ve varolan sorunların çözümünü "akıl" ve "pozitif bilim" in yol göstericiliği ile gerçekleştirir(ebil)irdi.

Toplum ve devlet yapısının "akıl"a ve "bilim"e dayanması, "değişen ve gelişen dünya"yı, "değişen ve gelişen bir anlayış" ile yorumlamaktır. Değişen ve gelişen dünyayı, değişen ve gelişen bir anlayışla yorumlama yetisi ise laiklik

¹ Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s. 243-255; Tefik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi: 1900 - 1960*, İmge, Ankara 2003, s. 39-148; Suna Kili, *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 44-82.

² Kili, *a.g.e.*, s. 94-153.

ilklesinin, başta eğitim olmak üzere, devlet ve toplum yönetiminde ve örgütlenmesinde eksiksiz uygulanması ile kazanılmaktadır.

Bu çalışmada, Türk ulusunun çağdaşlaşma hareketi olan Türkiye Cumhuriyeti'ni bütün yönleriyle ele almak ve anlatmak amacı taşınmamaktadır. Bununla birlikte, Cumhuriyet'in Anıt Kurumları arasında yer alan ve "Cumhuriyet'i yaşatacak ve geliştirecek yeni kuşakların doğuşunu sağlamayı"³ hedefleyen Türkiye'de "üniversite"nin kurulma süreci yakından irdelenmeyi hak etmektedir. Türkiye'de üniversite, "nitelikli insangücünün doğum sürecindeki en önemli adım"⁴ olmakla birlikte "tam bağımsızlık" ve "demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti" ülkülerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlamış; ülkemizde çağdaş bilim kültürünün oluşmasına zemin hazırlayarak evrensel bilim anlayış ve yöntemlerine yönelimi gerçekleştirmiştir. Türk yükseköğretiminin çağdaşlaşmasında önemli bir aşama ve çağdaş batı bilim ve yöntemlerinin kabulündeki kararlılığın göstergelerinden Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün (A.Y.Z.E.) irdelenmesi bu çalışmanın temel amacıdır.

Cumhuriyeti kuranlar, Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik gerçekleri göz önünde tutmuşlardır. Ülkenin hızla kalkınması ve ekonomik gönenci için toprak, hayvan ve orman varlıklarının (doğal kaynaklarının) işlenmesi ve zenginleştirilmesi ön şart olarak kabul edilmişti. İzmir İktisat Kongresi'nde, tarımsal üretimin artırılarak tarımsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve bunun da tarımsal sanayiye dönüştürülmesi hedeflenmişti. Ekonomik kalkınmanın temel taşlarını oluşturan varlıkların geliştirilmesi için gerekenler en üst düzeyde gerçekleştirilmeliydi. Ülkenin kalkınmasında, en az bu varlıklar kadar önemli bir diğer konu da nitelikli insan gücüdür. "Bilimin verilerini tavandan tabana ulaştıran"⁵ yükseköğretim kurumları, ülkenin gereksinim duyduğu nitelikli insangücünü sağlayan önemli kurumlardır.

Ülkenin doğal kaynaklarının geliştirilmesine yönelik oluşturulan üst yapı kurumlarından AYZE neden önemlidir ve neden irdelenmeyi hak etmektedir? Bu kurumun, Cumhuriyet'in hedeflerini (özellikle ekonomik bağımsızlık hedefini) gerçekleştirmeye yönelik katkısı nelerdir? Bu bölümde, bu ve benzeri soruların yanıtlarını bulmak ve vermek amaçlanmaktadır.

Cumhuriyet'in Getirdiklerine Osmanlı'dan Bakmak!

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın geri kalmışlığının mirası üzerine kurulmuştur. Cumhuriyeti kuranların ülkülerini ne ölçüde gerçekleştirebildiği, Cumhuriyetin Türk ulusuna kazandırdıklarının boyutları, Osmanlı'nın sosyal ve ekonomik koşullarının irdelenmesi ile daha iyi anlaşılır. Bu irdeleme, ülkenin doğal kaynaklarını geliştirmek ve zenginleştirmek için oluşturulan üstyapı kurumunun neleri başarması gerektiğini de gösterir.

³ A. Gürhan Fişek, "Cumhuriyetin Olmazsa Olmaz Adımı: Üniversite", *Cumhuriyet'in Anıt Kurumu: Üniversite (1926-1946)*, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, 2014, s. 1-2.

⁴ Fişek, *a.g.e.*, s. 2.

⁵ Latif Çakıcı, "Akademik Haberler: Ankara Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Latif Çakıcı'nın Konuşması", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 3, Ankara 1983, s. 483.

Osmanlı idari bakımdan “yönetenler” ve “yönetilenler (reaya)” olmak üzere iki temel sosyal yapıya ayrılmıştı. Osmanlı toplumunun büyük çoğunluğu köylerde yaşayan ve tarımla uğraşan yönetilenlerden (halk) oluşmaktaydı. “Dirlik”lere ayrılan toprak, asker (sipahi) gereksinimini karşılamak amacıyla “yönetenler”in kullanımındaydı. Devletin asker deposu da olan gerçek üretici “kullar” (köylü/reaya/ halk), bu dirlikleri yönetenlerden kiralamaktaydılar. Kullar, kiracı olarak hem toprağı işlemekle hem bunun karşılığında devlete vergi ödemekle hem de askere gitmekle yükümlüydü. Tarımsal üretim, bu adaletsiz toprak dağılımına bağlı olarak büyük ölçüde devletin denetiminde sürdürülmekteydi. Devlet, üretilen artık değeri gerçek üreticilerin (köylünün) elinden almakta ve genellikle sarayın ve askerin gereksinimlerine harcamaktaydı.⁶ Bununla birlikte, tarımsal üretimde kullanılan araç ve gereç yetersizdir; kullanılan üretim tekniğı çağdaşları ile karşılaştırıldığında ilkindir. Tüm bunlar, tarihsel süreç içerisinde, tarım ve tarımsal üretimde yaygınlaşan bilgisizlik ile birleştiğinde, üretimin ve halkın gönenç düzeyinin artmasının önündeki önemli engel ve kısıtlar olmuştur. Toprak gelirlerinin ve toprak mülkiyetinin giderek kullanımına verilen kişilerin ve/veya devlet tarafından parça parça veya tümüyle devredildiğı mültezimlerin eline geçmesi, toprak dağılımındaki adaletsizliğı daha da pekiştirmiştir. Halk açlıkla ve yoksullukla boğuşur duruma gelmiştir. Tarım ağırlıklı bir ekonomik yaşamın olduğı Osmanlı’da, tarımın geliş(e)memesinin önünde, yukarıda belirtilenlerin ve çiftçi ve köylünün topraktan yoksun olmasının dışında da önemli engeller bulunmaktaydı. Bunlar, köylü ve çiftçinin mal ve can güvenliğinin olmaması; adalet sistemindeki bozukluklar; tarımsal üretimin pazara ulaşımını sağlayacak yol ve aracın yokluğu; köylü ve çiftçi üzerindeki vergi yükünün ağırlığı; âşar vergisi ve vergi tahsilatındaki yolsuzluk; angarya ve kredi yokluğu; devlet adamlarının yanlış ve geri zihniyetleri⁷ olarak sıralanabilir. Serbest ticaret sözleşmeleri, kapitülasyonlar ve Duyun-u Umumiye yönetiminin kurulması gibi, ülkeyi, “açık pazara” ve “yarı-sömürge” durumuna dönüştüren gelişmelerle de düşünüldüğünde Osmanlı kullarının durumu içler acısıdır. Osmanlı’nın kulları, genç Cumhuriyet’in yurttaşlarıdır artık.

Yukarıda belirtilen sorunların yanı sıra önemli bir başka sorun da yönetenlerin ve halkın sahip olduğı “boş inançlar”dır. Bu boş inançların tarımla ilgili olanlarına kısaca değinelim.

Gerçekler: Osmanlı’da Boş İnançlardan Yansıyan Trajikomik Durum

Erk, Osmanlı’nın başta tarım olmak üzere doğal kaynaklar ekonomisinde yaşanan sorunların; okul, öğretici (hoca) ve ödenek sorunu olduğunu belirtmektedir.⁸ Bunlar dışında, ulema sorunu ve bu sorunla doğrudan ve dolaylı

⁶ Oktay Yenal, *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 12-21.

⁷ İhsan Sungu - Ragıp Z. Mağden, *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, Ziraat Vekâleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Neşriyatından, İstanbul 1938, s. 204-242.

⁸ Nihal Erk, “Türkiye’de Veteriner Hekimlik Öğretiminin Başlangıcı ve Bugüne Kadar Geçirdiğı Safhalar Üzerinde Yeni Araştırmalar II”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3-4, Ankara 1959b, s. 283-286.

bağı bulunan, tarım ve veterinerlik bilgisi açısından yüzyılların boş ve geri bırakılmışlığının bir yansıması olarak karşı karşıya kalınan tarım ve hayvancılık alanlarında yer etmiş boş (batıl) inanç sorunu bulunmaktadır. Aşağıdaki alıntılar, Cumhuriyet'in kurucularının ne kadar "gerçekçi" ve "olması gereken" hedefler ortaya koydukları göstermektedir.

Bir Osmanlı kadısının 1788 yılına ait mürâsele defterinden:⁹

"... Çekirge adını taşıyan kuşlar!... Sizin insanların ekip biçtiklerine zarar verdiğinizden çok şikâyet ediliyor. Size, uyanasınız diye, şeriat adına şu yazıyı gönderiyoruz. Mektubu alır almaz artık zarar yapmaktan vazgeçerek gitmeniz gerekir. Gitmezseniz, sizler, Ulu Tanrıya havale olunacaksınız."¹⁰

1884 yılında Diyarbakır vilayetinde yayınlanan bir yıllıktan:¹¹

"... Akrep, genel olarak dişi olmak üzere yaratılmış ve gübreden hasil olup buralılarda KÖSTEK denen kara böceklerle çiftleştiğinden yavru yaparmış. Akrep diğer insanlar gibi doğuramaz. Yavrusu canlandıktan sonra anasını sokup öldürerek anasının karnından çıkar. Akrep, yaş ve nemli binalarda kireçten hasil olur. Bununla beraber, patlıcan tohumundan dahi akrep hasil olduğu söylenir. Şöyle ki, tohumlanmış olan patlıcan, gübre içerisine konularak 40 gün kaldıktan sonra her bir tohum, bir ufak akrep halini aldığı görülmüştür?"¹²

Farklı bölgelerde halkın belleğinde yer etmiş üç kısa alıntı:¹³

"... Karnabâhar tohumu dört sene sonra dikilirse şalgam ve şalgam tohumu dört sene sonra ekilirse karnabâhar olur"¹⁴ "... Sinek pislîği bulaşmış bir ip ekilirse, nane çıktığı halkın ağzında dolaşır durur."¹⁵ "... Eşeğin kuyruğuna bir taş bağlansa, yahut kulakları bir iple bağlansa ağrısı durur!"¹⁶

Alıntılar fazla söze gerek bırakmamaktadır. Bununla birlikte "Osmanlı'da tarım ve hayvancılığa ait altyapı nasıldı?" sorusunu yanıtlamaya çalışalım.

⁹ Ragıp Ziya Mağden, *Zirai Öğretimde 110 Yıl*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Ankara 1959, s. 27-33.

¹⁰ Çekirge İsmi ile müsemma olan tuyûr, ibâdullahun nebatat ve mezzüratını ekletmekle zarardan hâli olmadığınız ecilden ibadullah sizden bessî şekvâ etmeleri ile canibi şer'inden tenebbüh için size mürâsele tahrir ve irsal kılındı. Vusulünde gerektir ki, mütenebbih olup ol makule zarardan fârig olup gidesiniz. Gitmez iseniz, Hâlık Küllü şey olan ZÜLCELÂL'e havâle olunursunuz.

¹¹ Mağden, *a.g.e.*, s. 27.

¹² Akrep, umumiyetle dişi olmak üzere yaratılmış ve gübreden hasil olup buralılarda (KÖSTEK) tâbir olunan karaböceklerle çiftleştiğinden yavru hasil edermiş, akrep, sair hayvanat misillü toğuramaz. Yavrusu canlandıktan sonra, anasını sokup telef ederek henüz batından çıkar. Akrep, rutubetli ebniyelerde kireçten hasil oluyor. Maamafih patlıcan tohumundan dahi akrep husule geldiği rivayet olunuyor!.. Şöyleki, tohumlanmış olan patlıcan, gübre içine konularak kırk gün kaldıktan sonra her bir tohum bir ufak akrep olduğu görülmüştür?

¹³ Mağden, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁴ Karnabit tohumu dört sene sonra dikilse şalgam olup, şalgam tohumu dört sene sonra dikilse karnabit olur.

¹⁵ Sinek tersi ile mülemma bir ip gars olunsa nâne nâbit olduğu, efvâhı enânda meşhurdur.

¹⁶ Hımârın kuyruğuna bir taş bağlansa yahut kulakları bir hayıt ile raptolunsa ağrısı sâkin olur!

Tarımsal üretim, ilkel metotlarla, babadan oğula geçerek sürdürülmekteydi. Ürün verimliliği elverişli toprak ve iklime bağlıydı. Verimliliği artırmak için tarlaların nadasa bırakılması, tarıma elverişli toprakların önemli bir kısmının atıl durumda kalmasına yol açmaktaydı. Modern araç ve gereçlerin yokluğu, el emeğine dayalı, yetersiz iş gücü ve ulaşım olanaklarının yokluğu tarımsal gelişimi engellemekteydi. Tarımı geliştirmek için politikalar üretecek ve bunları uygulayacak bir bürokrasinin oluş(a)maması ve bu alandaki bürokratların genellikle tarım eğitime sahip olmamaları¹⁷ tarımsal gelişiminin önündeki engel ve kısıtlar arasındaydı.

Hayvancılık sektörünün görünümü de benzerdir. Ordunun ve halkın hasta hayvanları, nalbantlar eliyle, hiçbir bilimsel temele dayanmayan, boş inançlardan oluşan tedavi şekilleri ile sağlıklarına kavuşturulmaya çalışılmaktadır.¹⁸

Umuru Baytariye Müfettişi Umumiliği'nin 1888 yılında hazırladığı bir rapora göre, Osmanlı Devleti'nde yalnızca sekiz ilde veteriner hekim bulunmaktadır.¹⁹ Hatalı ve yanlış uygulamalar, bilgisizlik ve eğitim eksikliğiyle birleşmiştir. Bu durumda, doğal kaynaklar ekonomisine bağlı ve bağımlı olan bir devletin, kalkınması ve iktisadi gönenç elde etmesi olanaklı değildir. Sonuçta böyle olmuştur.

Türk ulusunun varoluş sürecinde, boş inançları ortadan kaldırmanın yolunu bilimsel ve akılcı bir eğitimden geçtiğine inanan Cumhuriyet'in kuruçuları, eğitim alanında yaşamsal nitelikli pek çok önemli adımlar atmıştır. Bu adımlara geçmeden önce Osmanlı'da doğal kaynaklar ekonomisine yönelik eğitim-öğretim çalışmalarına bir bakalım.

Osmanlı'da Tarım, Veterinerlik ve Ormancılık Eğitim-Öğretiminin Gelişimine Kısa Bir Tarihsel Bakış

Ekonomisi, doğal kaynakların geliştirilmesine ve zenginleştirilmesine bağlı olan Osmanlı'da, çağdaşlaşma ve yenileşme hareketlerinin başlangıç dönemi olan 19. yüzyılın ortalarına kadar, bu alanlara el atılmamış ve hiçbir "reform" girişiminde bulunulmamıştır. Bu alanları geliştirmek için politikalar üretecek ve uygulamaya geçirecek bürokrasi, ancak Tanzimat döneminde ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu bürokrasinin ise "ekonomik kaynaklarla insan-gücü kaynakları arasında uyumlu bir ilişki kurma"²⁰ güdüsü ile yola çıktığı pek söylenemez. Gereksinim duyulan nitelikli insangücünün sağlanması, bu alanlardaki öğretim ve eğitimin gereksinimlere uygun şekilde planlanması ile

¹⁷ Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı: 24, Ankara 2008, s. 224-226; Hasan Soydan, *120 Yıllık Eğitim Çınarı: Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi*, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 39-42.

¹⁸ A. Nevzat Tüzdil, "Meslek 120.nci Yıldönümünü Kutladı", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3-4, Ankara 1955, s. 231; Nihal Erk, "Türkiye'de Veteriner Hekimlik Öğretiminin Başlangıcı ve Bugüne Kadar Geçirdiği Safhalar Üzerinde Yeni Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1-2, Ankara 1959a, s. 83.

¹⁹ Erk, "a.g.m.", s. 284.

²⁰ İlhan Gülen - Metin Özdönmez, "Ormancılık Öğretimi-Eğitimi ve Planlanması", *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, Cilt: 22, Sayı: 1, İstanbul 1972, s. 1.

giderilebilir. İnsangücü gereksinimi nitelik ve nicelik olarak belirlenmelidir. Öğretim ve eğitim kurumlarının çalışmaları ve yöntemleri de eldeki bu verilere göre düzenlenmelidir.²¹ Sorun bütüncül bir şekilde ele alınmalıdır.

Osmanlı'daki gelişimin bu yönde olduğu söylenemez. Tanzimat ile oluşturulmaya başlanan eğitim-öğretim kurumlarının ilk uygulamaları daha çok "bir kurs özelliği" taşımıştır.²² Süreç içerisinde ise okul özelliğini kazanmışlardır. İç yapıları ve işlevleri arasında hiçbir bağ ve ilişkinin bulunmadığı birden fazla mesleğe yönelik eğitim-öğretim aynı okul(lar)da verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı'da ilk veterinerlik eğitimi 1842 yılında²³ ordudaki hayvanların sağlığını korumak ve gereksinimleri karşılamak üzere, öğretim araç-gereç ve yer bakımından donanımsız bir okulda, ordudaki ilkokul eğitimi dahi görmemiş erlerden seçilen²⁴ 12 öğrenci²⁵ ile öğretim süresi üç yıl olmak üzere başlatılmıştır. Seçilen bu öğrenciler, veteriner hekimlik bilgisini ne kadar ve nasıl kavramışlardır? Bu soruların yanıtını, gerek orduda gerekse halkın elindeki hastalıklı hayvanların, nalbantlar eliyle, deneme-yanılma yoluyla uygulanan ve hiçbir bilimsel temele dayanmayan tedavi şekilleri ile birlikte düşünmek gerekir.²⁶ Okulun başlangıç yıllarındaki eğitimin niteliği, Osmanlı'da ilk veterinerlik öğretimini gerçekleştiren Prusyalı Godlewsky'nin mektuplarından yapılan kısa alıntılarla daha iyi anlaşılacaktır:

"Dikte ettirilen derslerin öğrenciler tarafından ezberlenmesi mecburi idi. Talebeler ancak Türkçeyi okuyup yazacak kadar öğretim görmüş bulunuyorlardı. (...) Gurlt'un resimli anatomi kitabı kâfi gelmektedir. Muhtelif organların münasebetleri, her zaman görülen hastalıkların patolojisi, en mühim ilaçlar öğretiliyor. Eczane bu ilaçlardan 90 tane ihtiva etmektedir. Bundan başka bir dereceye kadar da nal tekniği gösterilmektedir. Fakat halihazırda mevcut natamam nallama usulünün değişmesi imkansız olduğundan, talebeye hiç olmazsa tırnağın luzumlu derecede yontulması gerektiği öğretilmektedir. (...) Geçen yıl (1845) başlayan ikinci devre için mektebe 32 talebe gönderildi ise de bunlardan 15'i okuyup yazma bilmediklerinden geri gönderildiler."²⁷

Osmanlı'da askerî veterinerlik eğitimi, bazı dönemlerde askerî Tıp ve Harp okulları bünyesinde verilmiştir. 1890 yılında yapılan sınavda başarılı olan

²¹ Gülen - Özdönmez, *a.g.e.*, s. 1-2; Fehim Fırat - B. Sıtkı Evcimen - Faik Yalıtürk, "Türkiye'de Ormancılık Öğretim ve Eğitim Esaslarına Genel Bir Bakış", *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, Cilt: 22, Sayı: 1, İstanbul 1972, s. 33-35.

²² Gülen - Özdönmez, *a.g.e.*, s. 2; Şeref Nuri İlkmen, "Türkiye Ormancılık Tedris Müessesesinin Yüzüncü Yılı Münasebetiyle", *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, Cilt: 7, Sayı: 1, İstanbul 1957, s. 1-3.

²³ Erk, "a.g.m.", 1959b, s. 281. Tüzdil, "a.g.m.", ise Osmanlı'da, veterinerlik eğitimine yönelik ilkokulun 1835 yılında açıldığını belirtmektedir.

²⁴ Tüzdil, "a.g.m.", s. 231.

²⁵ Erk, "a.g.m.", 1959a: 83; Tarık Somer, "Akademik Haberler: Sn. Rektör Prof. Dr. Tarık Somer'in Konuşması", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 3, Ankara 1986, s. 487.

²⁶ Tüzdil, "a.g.m.", s. 231.

²⁷ Erk, "a.g.m.", 1959a, s. 82-83.

dört veterinerlik öğrencisi Alfort Veteriner Mektebi'ne (Alfort Yüksek Veteriner Okulu) gönderilmiştir. Bu öğrenciler mezun olduktan sonra Harbiye (Harp Okulu'ndaki) veterinerlik sınıflarında ders vermeye başlamışlar; böylece, veterinerlik eğitim ve öğretiminde Tıp Okulu eğitimcilerinin katkısı süreç içerisinde sona ermiştir.²⁸ Halkın elindeki hayvanların sağlığı ise, 1880'li yıllara kadar çok fazla düşünülmemiştir,²⁹ ilk sivil veteriner hekimler ancak 1893 yılında mezun olmuştur.³⁰

Sivil ve askerî veterinerlik okulları, 1920 yılında birleştirilerek "*Baytar Mektebi Alisi*" adını almıştır. Askerî ve sivil öğretim kadrosunun aynı çatı altına gelmesi, veterinerlik eğitimi veren öğretim kadrosunu güçlendirmiştir.³¹

Yeşilköy Ayamama Çiftliği'nde, "*Ziraat Talimhânesi*" adı ile 1846 yılında açılan okul ilk tarım okuludur. Okulun kuruluş amacı, Yedikule'de açılan bez dokuma fabrikasına gerekli ipliğin hammaddesini sağlayacak pamuğu yetiştirmek ve pamuk tarımını geliştirmektir.³² Okul, 20'si Askerî Tıbbiye öğrencisi 50 öğrenci ile eğitim-öğretime başlamıştır.³³ Osmanlı'da açılan ilk tarım okulunun eğitmen kadrosunda, ikisi Fransa'da yüksek tarım eğitimi almış, biri Fransızca eğitimi veren toplam üç eğitmen bulunmaktadır.³⁴ Büyük ümitlerle kurulan bu ziraat okulu, taşradan öğrenci kazanılamaması, eğitmenlerin tüm çalışma güçlerini okula verememeleri yabancı uzmanlardan yeteri kadar faydalanılamaması, başta kitap olmak üzere ders araç ve gereçlerinin yetersiz olması gibi çeşitli gerekçeler gösterilerek iki-üç yıllık bir eğitimden sonra kapatılmıştır.³⁵ Okulun kapatılmasında, batılılaşma ve yenileşme hareketlerini kendi çıkarlarına uygun bir gelişme olarak değerlendirmeyen ulema sorununu da göz ardı etmemek gerekir.

²⁸ Erk, "a.g.m.", 1959b, s. 282-283; 1959a, s. 83.

²⁹ Sivil veteriner hekimleri, ilk iki yılı Mülkiye Tıp'ta açılan 40 kişilik bir sınıfta, sonraki iki yılı da Halkalı'da toplam dört yıllık bir eğitim-öğretimden sonra Halkalı Baytar ve Ziraat Mektebi'nden mezun olmuşlardır (Erk, "a.g.m.", 1959b: 285). Osmanlı'da veterinerlik eğitiminin kısa tarihi gelişimi için Erk, (1959a, 1959b)'e bakılabilir.

³⁰ Erk, "a.g.m.", 1959b, s. 285; Hüseyin K. Urman, "Akademik Haberler: Veteriner Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin K. Urman'ın Konuşması", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 3, Ankara 1983, s. 476.

³¹ Erk, "a.g.m.", 1959b, s. 284.

³² Bu dönemde, İstanbul'da bir Basma Fabrikası inşa edilmişti. Ülkede pamuk tarımı yapılmakla beraber çağdaş tarımsal üretim teknikleri bilinmemekteydi. Fabrikanın hammaddesi olan ince ve temiz pamuk üretilmemekte ve ithal edilmekteydi. Bunun önünü almak ve pamuk tarımının geliştirilmesini sağlamak için pamuk üretiminin modern tekniklerle yapıldığı Amerika'dan ıslah edilmiş tohumlar ile birlikte uzmanlar getirildi. Uzmanların önerileri, devlet adamlarını daha geniş bir tarım reformuna yöneltmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: (M. A. Yıldırım, "a.g.m.", s. 225-226; Sevtap Kadioğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar", http://www.bilimtarihi.org/pdfs/ziraat_okullari.pdf, 2005).

³³ Ahmet Çolak, "Türkiye'de Tarım Öğretiminin 165. Yılı" konuşması, 2011; Sevtap Kadioğlu, "Halkalı Ziraat Mektebi İ Âlisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 4, Sayı: 1, İstanbul 2002, s. 100; Kadioğlu, "a.g.m.", 2005, s. 1; M. A. Yıldırım, "a.g.m.", 2008, s. 228; Özgür Yıldız, "Halkalı Ziraat Mektebi'nin Tarihçesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt: 5, Sayı: 4, Elazığ 2012, s. 295-297.

³⁴ Mağden, *a.g.e.*, s. 15.

³⁵ Çolak, *a.g.e.*, (<http://www.agri.ankara.edu.tr/index.php?f=duyuru&p=2&haberno=1422>, (Erişim Tarihi: 10.10.2012)).

Tarımsal eğitime yönelik ikinci deneme, ilk denemeden yaklaşık otuz yıl sonra, 1877 yılında açılan Edirne Ziraat Mektebi'dir. Bu okulun ömrü üç yıldır. Ödenek ve eğitmen eksikliği nedeniyle kapanmıştır.³⁶

1887 yılında kurulan Selanik Ziraat Mektebi, Osmanlı'nın tarımsal eğitim alanında gerçekleştirdiği bir başka girişimdir. 1908 yılında yüksek (âli) tarım okuluna dönüştürülen okulun öğrencileri, Balkan Savaşı'nda Selanik'in kaybedilmesi ile birlikte, Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilmiştir.

Doğal kaynaklardan bir diğeri olan ormanlardan yararlanma yönündeki çabalar, Tanzimat sonrası getirilen bir Fransız uzman danışmanlığında gelişmiştir. Bu uzmanın önerisi, katkısı ve idaresinde, 1857 yılında, İstanbul'da kurulan ve daha çok bir kurs niteliği³⁷ taşıyan okulda ilk ormancılık eğitim-öğretimi başlamıştır. Öğretim süresi iki yıl olan okulda, aralıklı ve gereksinime göre ayarlanan ormancılık eğitim-öğretimi gerçekleştirilmiştir. 1880 yılında "Orman ve Maâdin Mektebi" kurulmuştur. Bu okulda öğretim süresi, ilk iki yılı lise (idadi) ve son iki yılı da meslekler için olmak üzere toplam dört yıldır. 1893 yılı ile birlikte ormancılık eğitimi, Halkalı Ziraat Mektebi'nde sürdürülmüştür. Okulun adı "Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mektebi Alisi" olarak değiştirilerek lise ve lise dengi okul mezunları okula kabul edilmiştir. 1910 yılında ise öğretim süresi iki yıl olan "Orman Mektebi Alisi" açılmıştır. 1916 yılında okulun öğretim süresi üç yıla çıkartılmıştır.³⁸

Bu kısa tarihsel özet de göstermektedir ki, Osmanlı'nın eğitim-öğretim alanındaki tüm çabaları, görünen/görülebilir sorunların çözümüne yöneliktir; "ekonomik kaynaklarla insangücü kaynakları arasında uyumlu bir ilişki kurmak"³⁹ düşüncesi bulunmamaktadır. İnsangücü gereksinimi, nitelik ve nicelik olarak belirlenmemiştir. Bu sebeptir ki, doğal kaynaklar ekonomisinin zayıf ve verimsiz geleneksel yapısını değiştirecek; bu alanlarda kalkınmayı gerçekleştirebilecek, nitelikli ve aydın insangücünü yetiştirmede sıkıntı çekilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kuşağı ise, sorunları, bütüncül bir bakış açısı ile ele almaktadır. Bunun bir göstergesi Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'dür. AYZE'nin kuruluş ve gelişim sürecinin Osmanlı'daki eş değeri olan "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âli"si ile karşılaştırılması, Osmanlı-Cumhuriyet karşılaştırmasında geri-ileri kavgasını farklı bir pencereden görmemizi sağlayacaktır.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âli'si: Osmanlı'da Bir Yüksekokul (?)

Osmanlı'nın yenileşme çabalarının temelinde yurt dışından uzman getirilmesi ve yurt dışına öğrenci gönderilmesi bulunmaktadır. Bu yol, tarım, veterinerlik ve ormancılık alanlarında da izlenmiştir. Gerekli insangücünün ülke

³⁶ Mağden, *a.g.e.*, s. 28; Soydan, *a.g.e.*, s. 138-140.

³⁷ Metin Özdönmez - Abdi Ekizoğlu, "Türkiye'de Ormancılık Yüksek Öğretiminin Başlangıcından Bu Yana Mezunlara Verilen Unvanlar ve Diplomalar", *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, Cilt: 46, Sayı: 1-2-3-4, İstanbul 1996, s. 45-46.

³⁸ Fikret Saatçioğlu, "İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi: Tarihçe - Öğretim - Organizasyon", *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, Cilt: 1, Sayı: 1, İstanbul 1951, s. 1-4.

³⁹ Gülen - Özdönmez, "a.g.m." s. 1.

içerisinde yetiştirilmesi çok geç düşünölmeye başlanmıştır. Tarım alanında yetişmiş insangücü eksikliğini gidermek için yüksekökol kurulması düşünöcesi 1878/79 yıllarında gündeme gelmiştir.⁴⁰ Okul için uygun arazinin satın alınması ve okul binasının yaptırılması için ödenek sıkıntısı çekilmesi nedeniyle okul ancak 1891 yılında açılabilmiştir. Okulda ilk önce Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye içindeki Mülkiye Baytar sınıflarının öğrencileri öğrenim görmeye başlamıştır. Tarım öğretimine ise bir yıl sonra başlanmıştır. Okula, veterinerlik ve tarım eğitimi birlikte verildiği için, Halkalı Ziraat ve Baytar Mekteb-i Âli'si adı verilmiştir. Veteriner sınıfları 1894 yılında İstanbul'a nakledilmiş; okul, Ziraat Mektebi olarak kalmış ve 1896'dan itibaren mezun vermeye başlamıştır.

Öğretim programına ormancılık derslerinin eklenmesi sonucu, adı, Halkalı Ziraat ve Orman Mektebi Âlisi olarak değıştirilen okulda orman memurları yetiştirilmeye başlanmıştır. İkinci Meşrutiyet'ten sonra, ormancılık dersleri yetersiz göröldüğü için 1910'da Orman Mektebi Âlisi kurulmuş ve ormancılık eğitimi ayrılmıştır.⁴¹ Kadioğlu, okulun tarımla ilgili bütün bilimlerin teorik ve uygulamalı olarak öğretilmesi üzerine kurgulandığını belirtmektedir.⁴² Akman ise "... okulda biyoloji, kimya ve fizik öğretimine ağırlık verildiği için, mezunlarının bir kısmı da liselerde öğretmenlik görevlerinde bulunmuştu"⁴³ sözleri ile okulun tarımsal öğretim dışında da kurgulandığını göstermektedir.

Eğitimci (muallim) kadrosuna atanacakların yüksek (âli) eğitim almış olmaları ve eğitim verecekleri konuda uzman, nitelikli olmaları gerekmektedir.⁴⁴ Bu niteliğe sahip olanları, kimlerin hangi ölçütlere göre belirleyeceği net değildir.

Okula, Jön Türkler döneminde, bir hükümet buyruğu ile "Âli" sıfatı eklenmiş; yüksek statüde bir okul, *üniversite* olduğu kabul edilmiştir.⁴⁵ Buyrukla bir dönüşüm gerçekleşebilir mi? Bu sorunun yanıtını, bir okulun üniversite olarak nitelenmesi için gerekli özelliklere bakarak vermeye çalışalım. Bu noktada, Malche Raporu⁴⁶ yol gösterici olacaktır. Malche, raporunun sonuç bölümünde gerçek bir üniversite eğitim-öğretiminin, var olan bilgilerin aktarımına değil; öğrencilerin düşünce gücü ve yetilerinin geliştirilmesine dayanması gerektiğini belirterek, bilimsel anlayışı topluma maletmekle yükümlü olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁷ Bunun da, ancak öğrencilerin araştırma yapmaya yönlendirilmesi ile olanaklı olacağını söylemektedir. Bir ülke ancak bilimin yol göstericiliğinde ilerleyebilir. Bu bağlamda Malche'nin raporuna baktığımızda

⁴⁰ Soydan, *a.g.e.*, s. 226; Kadioğlu, "a.g.m.", 2002, s. 99-102.

⁴¹ Nihal Erk, "Veteriner Fakültesi'nin Ankara Üniversitesi'ne Katılışı; Tarihi ve Son On İki Yıllık Öğretim Durumu", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Ankara 1961b, s. 159-160.

⁴² Kadioğlu, "a.g.m.", 2002, s. 101.

⁴³ Arif Akman, "Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Öyküsü", *Gıda*, Cilt: 15, Sayı: 1, Ankara 1990, s. 4.

⁴⁴ Soydan, *a.g.e.*, s. 230; Yıldız, (2012: 298-301) Okulun eğitimci kadrosu 1893 ve 1909 yıllarında 15 eğitimden oluştuğunu belirtmektedir.

⁴⁵ Soydan, *a.g.e.*, s. 226.

⁴⁶ Albert Malche, İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, (Emst E. Hirsch), Cilt: I içinde, (2. Baskı), Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 211, Ankara, (1998 [1933]), s. 229-295.

⁴⁷ Malche, *a.g.e.*, s. 294.

üniversitenin temelde üç işlevinin olduğunu görmekteyiz: Eğitim-öğretim, araştırma, yayın ve bilginin topluma maledilmesi.

Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi kapatıldığı dönemler dışında, 1894-1914 yılları arasında eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürerek her yıl 20-30 mezun⁴⁸ vererek okulun belirtilen dönemde toplam 394 mezun verdiği belirtilmektedir.⁴⁹ Doğal kaynaklar ekonomisinin ekonomik yapı içerisindeki ağırlığı göz önünde bulundurulduğunda, okulun mezun sayısı az görünmektedir. Okulun yatılı ve yerleşkesinin şehir dışında olması, bütçe kısıtı ve hoca sorunu gibi engeller, gerekli insangücünün yeteri sayıda yetiştiril(e)memesine yol açtığı söylenebilir. Erk, ekonomik sıkıntılar nedeniyle veterinerlik okullarının çok küçük bütçeleri olduğunu ve bu nedenle öğretim için gerekli araçların yeterli bir şekilde sağlanmadığını belirtmektedir.⁵⁰ Bu durum doğal olarak Halkalı içinde geçerlidir.

Verilen eğitime nitelik yönünden baktığımızda, bu konuda da eksiklikler olduğu ortaya çıkmaktadır. Halkalı'dan 1922 yılında mezun olduktan sonra, Avrupa'da öğrenimini sürdüren Mağden'in aşağıdaki sözleri verilen eğitimin niteliğini yansıtmaktadır:

“Bu dönem esnasındaki müesseselerin bir çok didaktik, sistematik ve pedagojik noksanlarla malû oldukları muhakkaktır. Üç dönem esnasındaki ziraî öğretim dâvamızın otokritiği de zannımıza kalırsa, bundan ibarettir. (...) Mektepte daima bir kışla havasının esmiş bulunması (...) Talebesinin, durmadan dinlenmeden ve çok değerli zamanlarını kaybederek mütemadiyen not yazmak mecburiyetinde kalmaları ve bu notları tamamlamaya çalışmaları. Bütün bunlar, Halkalının en göze batan özellikleri arasında idi.”⁵¹

Okulun 1910-1911 mezunlarından ve aynı zamanda da Cumhuriyet'in ilk tarım kökenli (ziraat mühendisi), Tarım Bakanı Muhlis Erkmen'in sözleri Mağden'i desteklemektedir:

“Zootečni ve sütçülük ihtisası için Almanya'ya gönderildim. (...) Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi'ne tayinimi yaptılar. Fakat uhdeye sütçülük, konservecilik, arıcılık ve ipekböcekçiliği derslerini verdiler. İtiraz ettim. Müsteşara kadar çıktım. İhtisasım sütçülük ve hayvancılık üzerinedir, bana yalnız bu dersleri verin dedimse de müsteşar 'Ne çıkar canım! Timolyon'un kitabını okuyup çocuklara anlatamaz mısınız?' diye alay etti. Şaşırıdım kaldım. Yüksek mektepte ihtisasım haricindeki dersleri bir başkasının kitabından anlatacaktım.”⁵²

Malche Raporu, Darülfünun'a yönelik “ders notlarının hiç değiştirilmeden ve geliştirilmeden uzun yıllardan beri okutulduğu” eleştirisini getirmektedir.

⁴⁸ Kadioğlu, a.g.e., 2002, s. 102.

⁴⁹ Çolak, a.g.e., (<http://www.agri.ankara.edu.tr/index.php?f=duyuru&p=2&haberno=1422>, (Erişim Tarihi: 10.10.2012)).

⁵⁰ Erk, “a.g.m.”, 1959b, s. 286.

⁵¹ Mağden, a.g.e., s. 39.

⁵² I. Hakkı Sarıkaya, “Esad Muhlis Erkmen”, *Tarım ve Köyişleri Dergisi*, Sayı: 30, Ankara 1988, s. 40.

Mağden ve Sarıkaya'dan yapılan alıntılar, aynı eleştirinin Halkalı için de yapılabileceğini göstermektedir. Bu durum, araştırmaya, sorgulamaya ve tartışmaya dayanmayan ezbere dayalı öğretim sisteminin varlığının da göstergesidir. Arslan, bilimsel özgürlüğün olmadığı üniversitelerde, aklın hür olmadığı eğitim sistemlerinde, eğitimin genellikle ezbere dayandığını belirtmektedir.⁵³ Kışla havasının olduğu bir okulu, bilimsel özgürlüğün bulunduğu bir üniversite olarak değerlendirebilir miyiz?

Erk, Osmanlı'dan devrolunan yükseköğretim kurumlarının dar bir teşkilat ve öğretim kadrosuna sahip olduğunu ve okulda okutulan bilimlerin bir kısmının basılı bir kitabının olmadığı gibi, ek/yardımcı kitapların da olmadığını belirtmektedir.⁵⁴

Üniversitelerin ikinci temel görevi, bilgi üretmeye yönelik bir çaba olan araştırma yapmaktır. Bu çaba, bir üniversitenin ne kadar başarılı olduğunun da bir ölçüsüdür. Tekeli, bilgi üretimini ölçmenin bilimsel yayın ve üretilen doktora çalışması olmak üzere iki şekilde gerçekleşebileceğini belirtmektedir.⁵⁵ Halkalı'da doktora çalışması yapılmadığı bilinen bir gerçektir;⁵⁶ üniversitenin önemli işlevleri arasında yer alan bilim adamı yetiştiriciliği bulunmamaktadır.

Erk, Berlin Âli Ziraat Mektebi (büyük bir olasılıkla Berlin Humboldt Üniversitesi) Rektörü Prof. Şuht'un (Schütt) "Enstitüsüz âli bir ziraat mektebi olmaz, böyle bir müessesede ilim adamı yetiştirilemez" sözüne vurgu yaparak; ziraat fakültelerinde öğretimin yalnız ders anlatımı ile olmaması, ders veren profesörlerin (müderis) enstitü laboratuvar ve araştırma merkezlerinde yaptıkları deney ve araştırma sonuçlarını ve bu konudaki görüşlerini uygun araçlarla açıklamaları gerektiğini belirttikten sonra; Halkalı Mektebi'nde enstitü bulunmadığını, bu nedenle, belirtilen tarzda uygulamalı tarımsal derslerin ve araştırmaların yapılmadığına, yaptırılmadığına değinmektedir.⁵⁷

Okulun son dönem mezunlarından olan Akman'ın, sözleri, Osmanlı'da yüksekokul olarak nitelenen okullarda neden araştırma yapılmadığını sorusuna yanıt oluşturmaktadır:⁵⁸

"... bir noksanı vardı ki, bu da, o zamanki bütün yükseköğretim kurumlarında olduğu gibi araştırma yapılmaması idi. Ama kuruluş itibarıyla de

⁵³ Mehmet Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, Kayseri 2005, s. 26.

⁵⁴ Erk, "a.g.m.", 1961a, s. 78.

⁵⁵ İlhan Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 158.

⁵⁶ Osmanlı yüksekokul sistemi, bilim adamı yetiştirme noktasında özürdür. Kalaycıoğulları (2009), Cumhuriyet öncesi dönemde, 6'sı Kimya, 1'er Matematik ve Türkiyat bilim dallarında olmak üzere 8 doktoralı kişinin bulunduğunu; bu kişilerin hepsinin doktoralarını yurtdışından aldıklarını belirtmektedir.

⁵⁷ Erk, "a.g.m.", 1961b, s. 78; TBMM, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 33, İctima Senesi: IV, (19 Haziran 1927), Ankara 1927, s. 250.

⁵⁸ Arif Akman, *Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 14; Akman, *a.g.e.*, 1990, s. 4.

buna olanak yoktu. Zira o dönemlerdeki yüksek okullarımız araştırma yapacak biçimde donatılmış değillerdi. Halkalı'da ancak tatbikat için mütevazı donatılmış haşerat ve emraz laboratuvarı ile kimya laboratuvarı vardı... Koca yüksekokulun topu topu iki asistanı vardı.”

Malche'nin Darülfünun için belirttiği “*öğretim üyelerinin bilimsel sayılabilecek nitelikte ciddi hiçbir araştırma yapmama*” durumu, Halkalı için de geçerlidir, öğretici, bütçe ve özellikle ulema sorunlarının olduğu yapı içerisindeki bir kurumun araştırma yapabilmesi olanaklı mıdır?

Halkalıyı, üniversitelerin üçüncü temel görevi olan yayın faaliyetlerine yönelik değerlendirelim. Halkalı Ziraat Mektebi öğretim üyeleri tarafından yayınlanan “*Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası*” irdelediğimiz konu bakımından önemlidir.

Okulda görevli öğretim üyeleri tarafından, Nisan 1917 - Temmuz 1918 yılları arasında üç ayda bir yayınlanan derginin yedi sayılıklı ömrü olmuştur. Bu sürede 58 makale yayınlanmıştır.⁵⁹ Dergide yayımlanan makalelerin tamamına yakınının öğretim üyelerinin çalışmalarından ve inceleme gezilerinden elde ettikleri sonuçları kapsadığını belirten Kadioğlu, bu durumun eğitim seviyesi hakkında ipuçları verdiğini ve Halkalı Ziraat Mektebi'nin Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün temelini teşkil ettiğini söylemektedir.⁶⁰ Konunun uzmanı, bu okuldan mezun ve bu alanda akademik kariyere sahip olanlar ise, Kadioğlu'nun bu saptamalarına katılmamaktadırlar. Erk'in bu konudaki saptaması daha gerçekçi görünmektedir. Erk, Halkalı ve Baytar Mektebi Âlileri'nden mezun olduktan sonra, Avrupa'nın enstitülerle donanmış öğretim kurumlarında kendilerini yetiştirmiş (Batı bilim anlayışına sahip) çok küçük bir topluluk dışında, ne tarımsal bilimlerde ne de veterinerlik alanında bir sorunu veya konuyu ele alıp, en ince noktalarına kadar araştırarak irdeleyebilecek donanımlı, yetişmiş kimsenin bulunmadığını belirtmektedir.⁶¹

Halkalı'dan mezun olup, Avrupa'daki üniversitelerde doktora ya da ileri düzey eğitim almış olanlar “*yetiştikleri okul*”u yeterince etkili bulmamakta; okulun işleyiş düzeni ve ders programları içeriğinin, Batı tipi bir üniversite oluşumu için gerekli dinamizme sahip olmadığını düşünmektedirler. Okul, üniversite kimliğinden daha çok bir meslek yüksekokulu kimliği taşısa da Cumhuriyet döneminde bir süre daha tarım öğretimine katkı vermeyi sürdürmüş ve 1928 yılında kapatılmıştır.⁶²

Yukarıda vurgulananların ışığında Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi, Jön Türkler'in iddia ettikleri gibi bir “*darülfünun/ üniversite*” olduğu söylenebilir mi?

⁵⁹ Kadioğlu, “a.g.m.”, 2002, s. 103.

⁶⁰ Kadioğlu, “a.g.m.”, 2002, s. 105.

⁶¹ Nihal Erk, “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Veteriner Hekimlik Öğretiminin Bu Kurumdaki On Beş Yıllık Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, Ankara 1961a, s. 79.

⁶² Cumhuriyetin ilk yıllarında örgütsel yapısı yenilenen okul, 5 Temmuz 1927'de çıkarılan 1109 sayılı “Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Ali Mekteplerin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının Islahına Ait Kanun”unun verdiği yetkiyle kapatılmıştır.

Bir üniversiteden söz edebilmek için bir eğitim altyapısının oluşması ve belli bir kültür birikiminin sağlanmış olması gerekmektedir. Osmanlı toplumunda ve darülfünununda, akılcı, bilimsel bilgi üretme geleneğinin nakli bilgi karşısında güçlen(e)meyişi, Osmanlı toplumunda bir bilimsel paradigma değişmesi yaşan(a)mamasına ve bir bilim kültürünün ortaya çık(a)mamasına yol açmıştır. Khun'a ve Malche'ye⁶³ kulak verdiğimizde, Osmanlı'da bir bilim kültürünün ortaya çıkması da olanaklı değildir. Kuhn, bilimsel çalışmanın paradigma yoluyla yapıldığını; paradigmanın da bilim topluluğu üyeleri arasında örtük/gizli bir şekilde kavrandığını ve yayıldığını söylemektedir.⁶⁴ Bilim topluluğu üyeleri, içinde buldukları topluluğun geleneğini, bu toplumun kültürü, "kurumsallaşmış akıl" aracılığıyla edinebilirler. Bu bağlamda, bilgi üretme yetisinin/yeterliliğinin kazanımı akademik gelenekler ile gerçekleşmektedir. Bu geleneğin eksikliği ve gelişmemesi nedeniyle Osmanlı'da "darülfünun", bir mesleğe yönelik bilgi aktarımında bulunan, gereksinim duyulan alanlarda nitelikli insan-gücü, "meslek erbabı" yetiştirme amacı taşıyan, "bilineni öğreten" bir kurum olarak algılanmıştır. Bu yönüyle ele aldığımızda Osmanlı'nın "darülfünun"u günümüzün mesleki ve teknik yüksekokullardan pek farklı görünmemektedir.

Yüksekokullar, mesleki ve teknik konularda var olan bilgiyi aktarır. Üniversitelerin ise öğrencilere yeni bilgi üretme yolunu göstermek gibi yaratıcı bir işlevi bulunmaktadır. Üniversite bilgi için var olan, bilgi üreten bir üstyapı kurumudur. Üniversite, bilgiyi üreten ve topluma sunan süreçleri bünyesinde barındırır. Üretilen bilginin öğretilmesi ile uygulama arasında gerçekleşen bütünleşme sonucu insangücü yetiştirmek ve danışmanlık yapmak bu süreçlerin diğer, ikincil çıktılardır; çıktılar olmalıdır.

Kuhn'un bilimsel devrimler için gerekli gördüğü "bilimsel paradigma", Osmanlı'da geliş(e)memiştir. Tekeli, bu duruma yol açan nedenleri: Osmanlı'nın Avrupa modelini Osmanlı koşullarında yeniden yorumlamasına; eski eğitim kurumlarını dönüştürmemesine, yenilerini kurarak uyum sağlamaya çalışmasına; yeni kurumların içinde hep ilmiye sınıfından gelenlerin bulunmasına; sistemin bu grubu dışlayabilecek bir siyasal güce sahip olmamasına; bu grubun dışında yetişmiş kişilerin sayısının çok sınırlı olmasına bağlayarak, ilmiye sınıfının, darülfünunun/üniversitenin gelişmesini engellediğini ve gelişim sürecinin sık sık kesintiye uğramasına neden olduğunu belirtmektedir.⁶⁵

Cumhuriyet'in Kuruluşunda Tarımın Durumu ve Konumu

Cumhuriyeti kuran kadronun yürüdüğü yolda, hedefe hızla ulaşabilmesi ekonominin sağlam temellere dayanmasına bağlıydı. Ekonomik bağımsızlık,

⁶³ Malche, (1939), "İstanbul Darülfunu'nun bütün hocaları benimle birlikte, bugün Darülfünun aracılığıyla yarımının öğretim üyelerini yetiştirme yetisinin olmadığı kanı birliğine ulaşmışlardır. Şimdi olduğu gibi gelecekte de, ithal profesörler ve eğitimini uzun yıllar yurt dışında yapmış öğretim üyeleri ile işler yürütülecektir. Böylece yine şimdi olduğu gibi, bir "darülfünun ananesi" oluşamayacaktır." ifadesini kullanmaktadır.

⁶⁴ Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (Çev. Nilüfer Kuyuş), Alan Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 58-102.

⁶⁵ Tekeli, *a.g.e.*, s. 119-20.

tam bağımsızlığa ve demokratik, laik ve sosyal hukuk devletine ulaşmanın önemli bir aracıydı.

Atatürk'ün “*Milli ekonominin temeli ziraattır*” ve “*Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde, herkesten çok refah, saadet ve servete layık olan köylüdür*” sözleri, Türk köylüsünü “*efendi*” durumuna getirmedikçe istenenlerin başaramayacağını ve işe nereden başlamak gerektiğini göstermektedir. Ekonomik kalkınma, başta tarım olmak üzere doğal kaynaklar ekonomisinin geliştirilmesi ile olanaklıdır. Doğal kaynakların geliştirilmesinin sosyal sorunların çözümünde de önemli işlevleri bulunmaktadır.

Cumhuriyet kurulduğunda doğal kaynakların ülke ekonomisi içindeki yeri belliydi. Peki, doğal kaynaklar ekonomisinin ülkedeki durumu nasıldı? Bu soruyu, tarım sektörü özelinde yanıtlamaya çalışalım. Cumhuriyet; ilkel üretim teknikleri, adaletsiz toprak dağılımı ve vergi sistemi nedeniyle geri bir tarımsal üretim sistemi devralmıştı. 13 milyon dolaylarındaki ülke nüfusunun büyük çoğunluğu (yaklaşık % 80'i) kırsal alanda yaşamakta ve geçimini (teknik bilgi, beceri ve görgü bakımında oldukça geri bir şekilde) tarımdan sağlayan yoksul köylülerden (yaklaşık altı milyon) oluşmaktaydı. Köylülerin çoğunluğu ya topraksız ya da küçük toprak sahibiydi. Birçoğu için üretim aracı “*kara-saban*”dı. Köylülerin önemli bir bölümü, doğa koşullarına bağlı, kapalı devre çalışmakta ve kendi üretimini kendi tüketmekteydi. Tarımda üretimi arttıran makine, sulama, gübreleme ve ıslah gibi teknik ve girdiler kullanılmamaktaydı. Verimliliği düşük tarım ürün çeşitleri üretimde ağır basmaktaydı. Tarımda makineleşme çok düşük düzeydeydi. Nüfusun % 80'i kırsal alanda yaşayan ve tarımla uğraşan bir ülke olarak kendi kentsel alanlarını bile besleyememekteydi. Un şeker, tekstil ürünleri gibi en temel gereksinimler bile ithalat yoluyla karşılanmaktaydı.⁶⁶ İğneden ipliğe kadar birçok şeyini dışarıdan alan Türkiye’de “*ekonomiyi sağlama alacak üretim güçleri*” yaratılmıyordu; arttırılmıyordu.

Ülkede, ulusal egemenliği ekonomik egemenlikle pekiştirecek, istenen sağlam devlet ekonomisine ulaştıracak iktisat araçları, bilimsel birikim, insangücü, teknoloji ve donanım yoktu.

Tarım, hayvancılık ve ormancılık, yapısal özellikleri nedeniyle ekonomik kalkınmayı sağlamada öncü rol oynayabilecek durumda değildi. Ekonominin istenen düzeye gelmesi ancak ülkenin üretim güçlerinin artırılması ve yenilerinin ortaya çıkartılması ile olanaklıydı. Eldeki (Osmanlı'dan kalan) kurumlar gereksinimleri karşılamakta yetersizdi.

Bu yaşamsal işi, hedeflenen amaca ulaştırabilmek için ciddi incelemelere dayalı bir siyaset belirlemek, araştırmalar yapmak, teknik ve bilim adamlarını yetiştirmek, işin özü bir sistem kurmak gerekliydi.

Model Arayışı: Ülkenin Gerçek Sahibi Köylüyü Efendi Yapmak İçin Çırpınışlar

Cumhuriyeti kuran kadro, içinden yetiştikleri “*eski yapının*” hatalarını ve yanlışlarını çok iyi biliyordu. Bu nedenle, model arayışları, başta eğitim ala-

⁶⁶ Çavdar, *a.g.e.*, s. 17-24; Bostancı, *a.g.e.*, s. 11-14; Sözen - Arlı, “*a.g.m.*”, s. 53-61.

nında olmak üzere, en iyi uygulamaları saptamak ve bunları irdelemekle başlamıştır. Bu model arayışlarından tarım alanındakilere kısaca bakalım. Cumhuriyet Döneminin 4. Tarım Bakanı (3 Mart 1925 - 1 Kasım 1927) Mehmet Sabri Bey (Toprak), bir tarım ülkesi olan Sovyet Rusya'nın uyguladığı başarılı tarım programını⁶⁷ 46 günlük gezi ile kapsamlı bir şekilde inceleme olanağı bulmuştur.⁶⁸ Toprak'ın yap tığı bu gezi sonrasında araştırmalar yapmak ve bazı teknikleri öğretmek üzere, alanlarında uzman Rus bilim adamları⁶⁹ 1925-1928 yılları arasında Türkiye'ye gelmiştir.⁷⁰

Toprak, başka yurtdışı geziler de gerçekleştirdi. Almanya gezisi, tarım sisteminin ve ziraat okullarının kuruluş ve gelişiminde önemli bir yer oluşturmaktadır. Bu geziden sonra, 1927 yılında, bir Alman bilim heyeti ülkemize gelmiştir. Bu heyet, Türkiye'nin tarımsal yapısını inceleyerek tarım okullarının ıslahı ve geliştirilmesi için bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor, çağdaş bir ziraat yükseköğretim kurumu açılması önerisinde bulunmaktadır.⁷¹ Bu öneri doğrultusunda, 1927 yılında, 1109 sayılı "Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Ali Mekteplerin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının Islahına Ait Kanun" (kısaca Islah-ı Tedrisat Kanunu) çıkartılarak çağdaş anlamda tarımsal yükseköğretimin temelleri atılmıştır. Almanya'dan ikinci bir heyet, 1 Nisan - 30 Eylül 1928 tarihleri arasında gelerek Oldenburg Raporu olarak anılan raporu hazırlamıştır.⁷²

⁶⁷ Bu programda; toprağın verimliliğinin artırılması, tarımsal tekniklerin geliştirilmesi ve tarım emekçisinin tarım bilgisinin genel düzeyinin yükseltilmesi, çeşitli alanlardaki tarım işletmelerini geliştirmek gibi hususlar yer almaktadır (Seyfi Yıldırım, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Bürokrat ve Siyasetçi: Mehmet Sabri Toprak (1878-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (XXIV) 71, Ankara 2008, (<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-71/osmanlidan-cumhuriyete-bir-burokrat-ve-siyasetci-mehmet-sabri-toprak-1878-1938>)).

⁶⁸ Tarım bankaları, sendika ve kooperatifler, tarımla ilgili bilimsel kuruluşlar, bilim ve eğitim kuruluşları, tarım akademileri ve enstitüleri, veterinerlik ve ormancılık enstitüleri, bilimsel iyileştirme enstitüsü, veterinerlik kurumları, tarım işletmeleri, tarım uygulama alanları, deneme istasyonları, devlet çiftlikleri gibi tarım, hayvancılık ve ormancılık alanında önemli tesis, işletme, eğitim birimi ve uygulama alanları bu gezi kapsamında incelenmiştir. Rusya'da, tarımsal gelişmeyi sağlayan ve özellikle köylülerin bilinçli tarım yapmalarının önünü açan yollar ile bilimsel ve iktisadi esaslarla tarım yapmayı sağlayan yöntemler incelenmiştir.

⁶⁹ Tarım bilimci Sovyet Profesör Jukovskiy (Sözen - Arlı (1981)'de Zhukovsky olarak yazılmıştır), Türk tarımının yapısını, özelliklerini ve potansiyelini, bütün Türkiye'yi dolaşarak bitki türleri açısından incelemiştir. Görev yaptığı Leningrad Ziraat Enstitüsü'ne bağlı laboratuvarında, bir Türk tarım pavyonu açan Jukovskiy, elindeki bu bilgilere dayanarak, Türk tarımı ile ilgili Rusça üç eser yazmıştır. Bu eserlerden birisi "Türkiye'nin Zirai Bünyesi" adı ile 1951 yılında Türkçeye çevrilmiştir (S. Yıldırım, "a.g.m.", (<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-71/osmanlidan-cumhuriyete-bir-burokrat-ve-siyasetci-mehmet-sabri-toprak-1878-1938>)).

⁷⁰ Sözen - Arlı, "a.g.m.", s. 59; S. Yıldırım, "a.g.m.", (<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-71/osmanlidan-cumhuriyete-bir-burokrat-ve-siyasetci-mehmet-sabri-toprak-1878-1938>)).

⁷¹ 1927 yılında gelen Alman Heyeti'nin kimlerden oluştuğu ve raporun içeriğine yönelik kaynaklarda tam ve net bir bilgi yoktur. Bu heyet içerisinde, Berlin Âli Ziraat Mektebi (büyük bir olasılıkla Berlin Humboldt Üniversitesi) rektörü Prof. Şuht (Schütt) de olmalıdır. Islah-ı Tedrisat Kanunu, bu heyetin raporundan sonra hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Erk, (1961b: 78) ve TBMM (1927: 250) kaynaklarından elde edilen sonuç bu yöndedir. 1109 sayılı kanun tasarısında, ilgili raporun adı kullanılmadan "Alman uleması ile uzun uzadıya yapılan müzakerata göre" 13 enstitü meydana getirilmesi; ülkenin tarımsal gelişimi için çeşitli bölgelerde, o bölgelerde yetiştirilen tarımsal ürünler için de enstitüler, araştırma ve uygulama tarlaları kurulması gerekli olduğu belirtilmektedir (TBMM, Zabit Ceridesi, Devre: II, Cilt: 33, İçtima Senesi: IV, Ankara (19 Haziran 1927), s. 250-1).

⁷² Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, (Çev. Aykut Kazancıgil - Serpil Bozkurt), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 53-70.

Öneriler doğrultusunda tarımsal öğretim sistemi yeniden yapılandırılmıştır. 12 ilde Orta Ziraat Okulları;⁷³ tarımda makineleşmenin yaygınlaştırılmasına yönelik ortaokul düzeyinde üç yıllık Ziraat Makinist Okulları⁷⁴ açılmıştır.⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti'nin tarımsal kalkınmayı, üretimde sürekliliği ve verimliliği sağlamak için, eğitim-öğretim dışında da önlemler almıştır. Ülkenin gerçek sahibi, üretici köylülerin kendilerine yaraşan gönenci, mutlu yaşam düzeyine kavuşturulabilmesi için tarımda, başta hukuksal alanda olmak üzere, birçok değişim ve dönüşüm gerçekleştirilmiştir.

Tarımsal Öğretim Konusundaki Adımlar - 1

Cumhuriyeti kuran kadronun eğitimi nasıl geliştireceğine yönelik bir birikimi yoktu, fakat hedefleri vardı: Ulusal bir eğitim sisteminin kurulması amaçlanmaktaydı. Tam bağımsızlık yolunda gerçekleştirilecek üst yapı değişim ve dönüşümlerinin halka benimsetilmesinde ve kökleştirilmesinde eğitimin rolü büyüktü. Türkiye Cumhuriyeti'ni hedeflerine ulaştıracak, çağdaş Türk insanını yetiştirmek, yeni kuşaklarda devrimi ve devrim ruhunu sürekli kılmak, akılcı, laik ve demokratik bir eğitim sistemi kurmak için çalışmalara hemen başlanmıştır. Birçok yabancı eğitim uzmanına, eğitimin aksayan yönleri ve yapılması gerekenler konusunda raporlar hazırlanmıştır.

Tarımsal eğitim konusuna da büyük önem verilmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nde uygulamalı ve kuramsal bilgilerin verileceği yatılı okulların açılması, muvazzaf askerlere uygulamalı tarım eğitimi verilmesi, köylülere tarım tekniklerini öğreten kitap ve dergilerin ücretsiz dağıtılması ve köylülerin bilgilendirilmesine yönelik kararlar alınmış ve uygulanmıştır.⁷⁶

İslahat-ı Tedrisat Kanunu'nun verdiği yetkiyle, başta Halkalı Ziraat Mektebi-İ Âlisi olmak üzere tarım okulları kapatılmıştır. Orta dereceli tarım okulları yeniden yapılandırılarak yeni statü ile kurulmuştur.⁷⁷ Osmanlı'dan devralınan okullar; ülke gereksinimlerini karşılamada yetersiz görüldükleri, çağın gelişim hızına ayak uyduramayacakları düşünüldüğü ve insangücü yetiştirmede eksikliklerinin bulunması nedenleri ile kapatılmıştır. Bu okulların eğitimci kadroları ile birlikte orman ve veterinerlik alanında öğretim yapan eğitimci kadro ve bu okullardan mezun olan çok sayıda genç eğitim ve öğretim için, başta Almanya'ya olmak üzere, Avrupa ülkelerine gönderilmişlerdir.⁷⁸ Öğrenimlerini tamamlayanların yurda dönmesiyle birlikte, bu alanlardaki eğitim-öğretim yapılanması da hız kazanmıştır.

⁷³ Bu okulların kurulduğu iller Ankara, Bursa, Adana, Konya, Kastamonu, Erzurum, Çorum, Erzurum, Edirne, İzmir, Sivas ve Kepsut (Balıkesir)'dir (Mağden, *a.g.e.*, s. 43).

⁷⁴ Bu okullar Ankara ve Adana'da açılmıştır.

⁷⁵ İlhan Tekeli - İlkin Selim, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, (Der. Şevket Pamuk - Zafer Toprak), Yurt Yayınları, İstanbul 1988, s. 43.

⁷⁶ İbrahim İnci, "Atatürk'ün Direktif ve Tavsiyeleri Işığında Türk Tarımındaki Gelişmeler (1923-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 26, Ankara 2010, s. 77.

⁷⁷ Mağden, *a.g.e.*, s. 43-48, 57.

⁷⁸ Akman, "a.g.m.", 1990, s. 5; Erk, "a.g.m.", 1961b, s. 160-1.

Tarımsal Öğretim Konusunda Atılan Adımlar - 2: Üniversite

İzmir İktisat Kongresi'nde "âli ziraat mektebi" açılmasına yönelik karar alınmıştı. Tarımsal alanda yaşanan sıkıntı ve engellerin ülke ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, tarımsal öğretimde çağdaşlaşmayı zorunlu kılmaktaydı. Tarım Bakanı Toprak döneminde hazırlanan raporlar, tarımda hedeflenen çağdaşlaşmanın bilimsel temeller çerçevesinde gerçekleşmesi, gelişmesi gerektiğini ve bunun da tarımın çeşitli alanlarında çok sayıda enstitü kurulması ile başarılacağını belirtmektedir. Bu raporlar, başta tarım olmak üzere hayvancılık ve ormancılık alanlarında birbiri ile doğrudan ilintili iki temel sorunun varlığına vurgu yapmaktaydı. Çözülmesi gereken ilk sorun, ekonominin belkemiğini oluşturan bu alanlarda, çağdaş yöntemler bilinmiyordu. İkinci sorun ise, Atatürk'ün 1 Kasım 1926'da Meclis'te yaptığı açış konuşmasında "... Cesaretle söylemeliyiz ki, ülkemizin tarımsal alanda layık olduğu gelişmeyi sağlayacak bilimsel ve pratik güce ve bilgiye sahip yetkili uzmanlarımız azdır." sözleriyle belirginleşen, bu alanlara ve dolayısıyla ekonomiye yön verecek yeterli sayıda yetişmiş insangücünün eksikliğidir.

Tarımsal kalkınma ile ekonomik bağımsızlık arasında kurulan nedensellik bağı, tarımdaki yetişmiş insangücü eksikliğini hemen gidermeyi zorunlu kılmaktaydı. Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte, tarım, veterinerlik ve ormancılık alanlarında çok sayıda öğrenci⁷⁹ ve eğitimci, "ileri bir öğretim görmek ve çağdaş araştırma metotları üzerinde çalışmak üzere"⁸⁰ yurtdışına gönderildi. Osmanlı ile karşılaştırıldığında, Avrupa'ya öğrenci gönderme politikasında ortaya çıkan en önemli fark, belirli bir plan ve program dahilinde kurulmakta olan üniversite (A.Y.Z.E.) için, belli bir bilim kültürü ve üniversite eğitim altyapısına sahip insangücünü hazır etmektir. Yurtdışında aldığı yükseköğretim sonucunda belli zihniyet dönüşümlerini gerçekleştiren bu insangücü, Atatürk'ün "... bir milleti ancak ve ancak o milletin içinden çıkanlar yükseltebilir." sözünde belirttiği yükselişi tarım alanında gerçekleştirecek olanlardır.

Cumhuriyet'in insangücü eksikliğini gidermek için izlediği bir diğer politika, yurtdışından uzman getirmektir. Bu politika, Cumhuriyet'in hedeflerine ulaşması için gerekli insangücünü yetiştirecek kurumlan (üniversiteleri) en kolay ve en hızlı yoldan kurmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Doğal kaynaklar ekonomisinin geliştirilmesi amacıyla da uygulanan bu politika sonucunda, araştırma kültürü ve bilimin yol göstericiliği ile yoğunlaşmış yabancı uzmanlar ülkemize getirilmiştir.

Cumhuriyeti kuran kadro, insangücü yetiştirilmesi için öğrenci gönderdiği ülke ile insangücü ülkemizde yetiştirecek yabancı uzmanların getirildiği ülkenin aynı olmasına özen göstermiştir; genellikle tercih edilen ülke Alman-

⁷⁹ Akman'ın (1990: 5) hesaplarına göre, tarım alanında, Almanya'ya yüksek öğrenim görmesi için gönderilenlerin sayısı 38'dir. Bunların 26'sı yurda döndükten sonra Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görev almışlardır. Bu sayıya, ormancılık ve veterinerlik alanlarında yükseköğretim almak için gidenler dâhil değildir.

⁸⁰ Akman, "a.g.m.", 1990, s. 5.

ya olmuştur. Bu durum, “bilimsel paradigma” değişimi sağlayarak “köklü ve sistemli bir akım” oluşturma yönünde, yolun başında yapılan ussal bir seçimdir. Bilim dünyasında söz sahibi olan bir ülkenin üniversite (Humboldt Üniversitesi) modeli, Osmanlı’dan miras kalan (sözde) bilim ortamını değiştirmek ve daha da önemlisi, genç Cumhuriyet’in üniversitelerine yön verecek bilim adamlarını yetiştirmek için seçilmiştir. Malche Raporu’nda “yeni bir ruh yaratacak yeni bir bilim kültürü” oluşturulması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Cumhuriyeti kuran kadronun izlediği bu politika, “bilimsel paradigma dönüşümü” için “kurumsallaşmış akıl” oluşturmaya yöneliktir. Yeni bir ruh yaratmayı amaçlayan bu dönüşüm çabası, Osmanlı’dan arta kalan kurumlardaki (darülfünun) müderrislerin, kurulan üniversitelerden uzak tutulması ile tamamlanmıştır. Böylece, Osmanlı’dan arta kalan “ilmiye sınıfı” ile genç Cumhuriyet’in yetiştireceği “aydın bilim insanları” arasında, ortaya çıkma olasılığı yüksek bir “bilimsel paradigma” çatışması için yolun başında önlem alınmaya çalışılmıştır.

Ülkede yerleş(tiril)ecek belli bir “bilim kültürü” ile süreklilik sağlanabilecektir. Belli toplumsal ve kültürel koşulların ürünü olan bu evrensel modelin, “öğretimle araştırmayı birleştirici” ve “eyleme dönük” öğretim anlayışı,⁸¹ genç Cumhuriyet’in çağdaşlaşma ve kalkınma hedefleri için gereken dönüşümü ve değişimi gerçekleştirebilecek devingenliğe sahipti. Tarımsal öğretim alanındaki bu dönüşümle birlikte atıla(bile)n adımlar, toplumun gelişme ve dönüşme devingenliği içinde yayılabildiği ölçüde, ekonomik ilişki biçimlerini dönüştürmüştür. Bu dönüşümler dünya ile rekabet edebilirliği arttırdığı ölçüde de ekonomik kalkınma gerçekleştiril(ebil)miştir.

Humboldt üniversite modelinin araştırma yaparak bilgi üretme paradigması, belli ölçülerde de olsa, ülkede bilimsel paradigma değişimini gerçekleştirmiş; tarımın modernleşmesi için gerekli olan (bilimsel) bilgilerin gerçek sorunlara yönelik araştırmalar yaparak sağlanmasının yolunu açmıştır. Yerel düzeydeki sorunlara yönelik araştırmalar, ülke genelinde bilimsel bilgi üretimini artırmıştır. Osmanlı’dan kalan, soyut ve kuramsal bir öğretimle toplumsal gerçeklikten kopuk (yüksekokul) eğitim-öğretim yerine, araştıran, sorgulayan, çözümlen ve yorumlayan bir üniversite modelinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Anıt kurum oluşturma yolunda uygulanan bu modelin temel mantığını çözümlenme çabasıyla Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün nasıl bir paradigma değişimi sağladığına bakabiliriz.

Ekonomik Kalkınmaya Bilimsel Yaklaşım: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü

1928 yılında Islah-ı Tedrisat Kanunu’ndan alınan yetkiyle Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün binalarının yapımına başlanmış; 1930 yılında ise Enstitü’nün öncüsü ve çekirdeği “Ankara Yüksek Ziraat Mektebi” açılmıştı. Bu okulda, öğrenciler, ilk yıl Atatürk Orman Çiftliği’nde staj yapmakta; yükseköğretime ikinci sınıftan başlamaktaydılar. Okulun öğrencileri, A.Y.Z.E. Zi-

⁸¹ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 63.

raat Fakültesi'nin de ilk öğrencilerini oluşturmuştur.⁸² Okulda, 1930-1933 yılları arasında, Türk öğretim görevlileri ile birlikte dört Alman ve bir Lüksemburglu profesör görev almıştır.⁸³

29 Ekim 1933 günü, Cumhuriyet'in 10. kuruluş yıldönümünün coşkusu, o gün sona ermemiş; ertesi gün kutlanan bir başka bayramla sürmüştü. 30 Ekim 1933 günü, davetiyelerin üzerinde da yazdığı gibi, "Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Açılma Bayramı" kutlanmıştır. Davetiyede,

"Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü teşkilat, program, idare, bina, okutma ve araştırma, alet ve vasıtalar itibariyle ilmim en son icap ve telakkilerine göre kurulmuştur. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Cumhuriyet'imizin büyük eserlerinden biridir. (...) Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü yalnız mektep değil, aynı zamanda ilimi araştırma yeridir. Burada memleket ziraatı kurulacak ve öğretilenektir. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün bütün fakültelerinin her şubesi başında tanınmış profesörler ve bunların yanında kıymetli gençlerimiz çalışmaktadır. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün talebeleri bu çalışma yılında 22'si hanım ve 6'sı yabancı olmak üzere 330'dur. Az zamanda bu bin olacaktır. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, kendisini kuran cumhuriyetimizi ve bunu yaratanı candan ve gerçekten takdis eder."⁸⁴

ifadeleri bulunmaktadır.

Açılış konuşmasını yapan İsmet İnönü sözleri Cumhuriyet'in enstitüye yüklediği anlamı, ulaşılmak istenen amaç uğruna yapılan fedakarlığı göstermektedir:

"... Türkiye Cumhuriyet bu enstitüyü vücuda getirmek için senelerden beri emek sarf etti. Bu enstitüyü; fakülteleriyle birlikte, memlekete ziraatte ve baytarlıkta, yüksek mühendisler yetiştirecek bir üniversite tanıyoruz. Bu enstitü; memleketi gerek baytari sahada, gerek ziraat sahasında tetkik ve ıslah edecek tam manasiyle bir enstitü mecmuasıdır. ... Enstitüyü hükümetin aynı zamanda daima emniyetle istişare edeceği büyük bir ziraat erkâniharbiyesi (kurmay heyeti) tanıyoruz. Bütün ümit; bu enstitüde çalışacak ve yetişecek adamların, en iyi öğrenmek ve memlekete hizmet etmek için sarsılmaz bir aşkla mücehhez (donanmış) olmalarındadır. Bu, beklediğimiz bir ümit, bir temenni değil kendilerinin burada tahsil ederken yapmağa mecbur oldukları bir vaziyefedir (vaziyefidir). Bu vaziyefeyi iyfa (if) etmek onlar için ne kadar büyük bir zevk olacaksa, bu vaziyefenin yapıldığını görmek de memleket için o kadar büyük bir teminat olacaktır. Burada yetişeceklerin bundan beş on sene sonra memleketin mukadderatı üze-

⁸² Cemalettin Y. Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü: 1933-1948*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara 2008, s. 17, 19; Erdoğan Pekel, "Türkiye'de Zooteknik Eğitimindeki Değişimler, Gelecek İle İlgili Bazı Görüş ve Düşünceler", 11 Nisan 2003 günü Ç. Ü. Ziraat Fakültesi Zooteknik Bölümünde düzenlenen toplantıda sunulmuş tebliğ, 2003.

⁸³ Widmann, *a.g.e.*, s. 66.

⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 31.10.1933.

*rinde fikirleriyle, bilgileriyle müessir olacak büyük mütehassis olduklarını görmek; bütün çekilen emeklerin, zahmetlerin karşılığı olacaktır.*⁸⁵

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, modern bina ve laboratuvarları ile birlikte beş yıl içerisinde tamamlanmıştır. Tabii İlimler (Doğa Bilimleri), Ziraat Fakültesi, Ziraat Sanatları Fakültesi ve Baytar (Veterinerlik) Fakültesi olmak üzere dört fakülte ile 30 Ekim 1933 tarihinde açılan enstitünün fakülte sayısı, 18 Haziran 1934 yılında kabul edilen 2524 sayılı kanun⁸⁶ ile Orman Fakültesi'nin katılımıyla beşe çıkmıştır. Enstitü bünyesinde 1933-1934 eğitim-öğretim yılında, 22 enstitü bulunmaktadır. Bu sayı, 1943-1944 eğitim-öğretim yılında 34'e çıkmıştır.⁸⁷ A.Y.Z.E., yerleşkesi, akademik kadrosu, laboratuvarları, kütüphaneleri ile değil, 2291 sayılı kuruluş kanunu ile de Cumhuriyet'in özgün bilim ve eğitim-öğretim kurumu, bir üniversite(si)dir. Bu kanun, üniversite yönetimi, öğretim üyelerinin yetiştirilmesi ve seçimi başta olmak üzere, yükseköğretim ve araştırma alanlarında çığır açmıştır. Akademik yaşantı, çağdaş ilke ve davranış kuralları çerçevesinde düzenlenmiş; işleyiş ve anlayış yönünden tam bir üniversite kurulmuştur. Özerkliği çok kısa sürmüş olsa da ülkemizdeki ilk özerk üniversite A.Y.Z.E. olmuştur.⁸⁸

A.Y.Z.E.'nin bir diğer özgülüğü, divan (senato) aracılığıyla hükümetlere çeşitli konularda görüş bildiren bir kurum olmasının düşünülmesidir. Kurumun bir diğer özgülüğü ve çağdaşlığı (Cumhuriyet tarihinde ilk ve aynı zamanda son kez), yardımcı öğe asistanların rektör seçiminde oy kullanabilme haklarının bulunmasıdır. Bu uygulama günümüzde bile yoktur. Öğretim üyeleri ve asistanlarla birlikte öğrenci, okutman ve memur temsilcilerinin katılımı ile oluşan "*Enstitü Büyük Meclisi*", yaptırım gücüne sahip olmasa da, bir "*danışma organı*" olarak, demokratik ve katılımcı bir organ özelliği taşımaktadır. Öğrenciler, ilk kez üniversitelerin bir yönetim organı içerisinde üye olarak yer almıştır.

2291 sayılı kanunu akademik yaşantıya getirdikleri açısından kısaca inceleyelim. A.Y.Z.E., tüzel kişiliğe sahip, katma bütçeli bir kamu kuruluşudur. Enstitünün amaçları; öğretim, bilimsel araştırma yapmak, görüş bildirmek ve yayın yapmak şeklinde belirtilmiştir.

Akademik aşama ve yükselme süreçleri, (ikinci sınıf) asistanlıktan başlayarak ayrıntılı ve düzenli bir şekilde saptanmıştır.⁸⁹ Asistan olabilmek için bir üniversiteyi en az "*iyi*" derece ile bitirmiş olmak, en az bir yabancı dil bilmek ve uzmanlık sınavına girmiş olmak şartı getirilmiştir. Üç yıllık sürenin sonunda görevlerinde yüksel(e)meyen asistanların enstitü ile ilişkileri kesilmektedir. Doktor unvanını alanlar, baş asistanlığa; çalışmalarında yeterli ve yetenekli

⁸⁵ Pekel, "a.g.m.", s. 3.

⁸⁶ Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

⁸⁷ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 192-197.

⁸⁸ Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün özerkliği, 26 Mayıs 1936 tarihinde kabul edilen 2984 sayılı "Konya Ovası Sulama İdaresi ile Yüksek Mühendis Mektebi ve Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Müvazenei Umumiyyeye Alınmasına Dair Kanun" ile kaldırılmıştır.

⁸⁹ Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Asistanlar Talimatnamesi 1939 yılında yayınlanmıştır.

görülen baş asistanlar ise, şube şefliğine yükselmektedir. Şube şefliği, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun yardımcı doçentlik kadrosuna eş bir koluma denk gelmektedir. Şube şefi ile yardımcı doçent arasındaki en önemli fark, şube şeflerinin, doktor unvanına sahip olsa bile ders verme yetkisinin olmamasıdır.

2291 sayılı kanuna göre, ancak doçent unvanını taşıyan öğretim üyeleri ders verme yetkisine sahiptir. Habilitasyon (doçentlik) sınavında başarılı olan şube şefleri, senato tarafından bakanlığın onayına sunulduktan sonra ikinci sınıf doçent olarak atanmakta ve ders verme yetkisini almaktadırlar ve üç yıl sonra doğrudan birinci sınıf doçentliğe yükselmektedir. Birinci sınıf doçentlik kadrosunda üç yıl içerisinde gerekli uygunluk ve yeterliliğe ulaşanlar, senatonun gerekçeli önerisi ile bakanlık tarafından ikinci sınıf profesörlük kadrosuna atanmaktadır.

Kendi adına ders verme yetkisinin doçent unvanına sahip öğretim üyelerine verilmesi, alanlarında kendilerini iyi yetiştirmiş öğretim üyelerinin öğrencilere ders anlattığının bir göstergesidir. İkinci sınıf asistanlıktan, ders verme yetkisine sahip, "enstitünün yeni yetişmekte olan unsuru" doçentlik için 12-13 yıl akademik yaşantıda geçmektedir.⁹⁰

İkinci sınıf profesörlükte üç yıl geçirildikten sonra birinci sınıf profesörlük kadrosuna hak kazanılmaktadır. Ordinaryüslük unvanı 2291 sayılı Kanunun diğer yeniliğidir. Kanunda "ordinaryüsler bağımsız bir bilim dalında ders verme ve araştırma yapma için en iyi temsilci" olarak nitelendirilmişler; kürsü (anabilim dalı) başkanı olarak düşünülmüştür.

Enstitünün kuruluş aşamasındaki öğretim üyesi kadrosu, Türk öğretim üyesi kadrosu oluşana kadar, akademik unvanını kendi ülkelerinden almış yabancı uyruklu öğretim üyelerinden oluşmuştur. Bununla birlikte, ülke içerisinde ya da yurtdışında, ilgili alanlarda yükseköğrenim gören, akademik bilgi ve görgülerini iletmiş olanlar, akademik yükselme için gerekli çalışmaları başarılı bir şekilde yapanlar, ilgili kurumların isteği ile öğrenimleri ve çalışmaları karşılığı olan akademik unvanları almışlardır.

Osmanlı'dan devralınan Ziraat, Veteriner ve Orman mekteplerinde ders veren müderrislerin, Cumhuriyet'in geleceği olan genç kuşakları, çağın gereklerine uygun öğretim yöntem ve bilgileriyle yetiştiremeyeceklerine inanılmaktadır. Bu inanç nedeniyle, kanunda belirtilen şartları yerine getirmeyen müderrisler, başta profesörlük olmak üzere diğer akademik unvanları kullanamamıştır. Bu düzenleme, Cumhuriyet'in üniversite anlayışını özümseyenleri ve kurmaya çalıştığı üniversite modeli için yeterli görülmemeleri bu kurumsal yapının dışında bırakmayı amaçlamıştır. Enstitünün kamu tüzel kişisi ve öğretim üyesinin de bir devlet memuru olmasına karşın, şube şefli-

⁹⁰ Günümüzde, özellikle yeni açılan üniversitelerin birçoğunda, alanında doktora unvanı almış olmayı bırakın, lisans eğitimini yeni tamamlayan ve akademik kariyer yapmaya başlayan birçok asistan derslere öğretim üyesi (hoca) yokluğundan girmektedir. Bir bölüme öğrenci almak için yeterli öğretim üyesi sayısının üç olduğu 2547 sayılı yasanın yükseköğrenime bakışı ile 2291 sayılı yasanın bakışı arasında dağlar kadar fark bulunmaktadır. Bu durum, alınan ve verilen eğitimin ve öğretim niteliğini doğrudan etkilemektedir.

ğinden ordinaryüslüğe kadar olan akademik aşama ve yükselme süreçlerinde bakanlık onayının bulunması, bu alandaki üniversite özerkliğini zedeleyen bir durumdur. Akademik yükselmeler belirli ölçülerde bir “kadro” sorunu olarak görülmektedir.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nü Üniversite Yapan Özellikler

Cumhuriyetin bir üniversitesi olan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1933 yılından 1948 yılına kadar, yalnız tarım, hayvancılık ve ormancılık alanlarında değil, diğer alanlarda da çağdaş anlamda yükseköğretim ve araştırma yapılmasına öncülük etmiştir. A.Y.Z.E.’nin gerçek anlamda bir üniversite olarak beliren özelliklerine kısaca bakalım.

Bir üniversitenin öğretim, araştırma ve yayım olmak üzere üç temel görevi olduğunu; bu görevlerin üniversiteye yaraşan bir şekilde yerine getirilebilmesi için de iyi yetişmiş, yeterli ve yetenekli akademik kadrolara ve gerekli alt-yapı olanaklarına sahip olması gerektiği belirtilmişti. Belirtilen bu ölçütlerin A.Y.Z.E.’de ne ölçüde gerçekleşmiştir?

Enstitü Kanunu’nda da belirtildiği üzere ilk görevi “ders okutmak”, eğitim-öğretimdir. Enstitünün bu görevini yerine getirmesi için öğretim üyeleri (profesörler) Almanya’dan getirilmişti. Dersler, Almanca olarak görülmektedir. Almanya’da öğrenim ve iyi derecede Almanca bilen Türk asistanlar⁹¹ (şube şefleri ve baş asistanlar) dersleri anında Türkçeye çevirmektedir.⁹² Dersler, ülke tarımının sorunlarına ağırlık veren bir içerikte düzenlenmiştir.⁹³ Bu şekilde gerçekleştirilen öğretim sonucu 1934-1947 yılları arasında, Ziraat Fakültesi’nden 709, Veteriner Fakültesi’nden 706 ve Orman Fakültesi’nden 528 olmak üzere toplam 1943 öğrenci lisans derecesi⁹⁴ ile mezun olmuştur.⁹⁵

Çiftçi,⁹⁶ 1933-1934 ders yılı ile eğitim-öğretime başlayan enstitünün öğretim üyesi kadrosunun; 17 Alman profesör, beş Türk doçent, 18 şube şefi, 11 başasistan, yedi birinci sınıf asistan, altı ikinci sınıf asistan ve üçü Alman do-

⁹¹ Akman, (1978:64), AYZE açıldığında, Ziraat, Tabii İlimler ve Ziraat fakültelerinde şube şefi, başasistan ve asistan olarak 29’u Halkalı mezunu, geri kalanı yabancı ve yerli yüksekokul mezunu 39 asistanın görev yaptığını belirtmektedir.

⁹² Akman, (1978: 49) 1933-1939 yılları arasında, Alman profesörler II. Dünya Savaşı nedeniyle ülkelerine dönmeye başlayana kadar, hemen hemen: tüm ders ve uygulamaların bu yolla sürdürüldüğünü; 1940-1943 yılları arasında da ülkede kalan mülteci Alman öğretim üyesinin derslerini Almanca vermeyi sürdürdüğünü belirtmektedir.

⁹³ Pekel, “a.g.m.”, s. 3.

⁹⁴ Orman Fakültesi’nde eğitim süresi 1935 yılında üç yıldan dört yıla; Veteriner Fakültesi’nde ise 1939 yılında dört yıldan beş yıla yükseltilmiştir. Bu nedenle her iki fakülte bir dönem mezun vermemiştir. Bununla birlikte, 30 Haziran 1948 tarihli 5234 sayılı “Üniversiteler Kanununa Ek Kanun” ile Ziraat ve Veteriner fakülteleri Ankara Üniversitesi’ne, Orman Fakültesi’de İstanbul Üniversitesi’ne bağlanmıştır. Bu okullardan bir yıl sonra mezun olanlar (Ziraat Fakültesi’nde 100, Veteriner Fakültesi’nde 41, Orman Fakültesi’nde 58 öğrenci) diplomalarını Ankara ve İstanbul üniversitelerinden almıştır. Bunlar da eklendiğinde 2142 öğrencinin AYZE’den mezun olduğu söylenebilir (Çiftçi, a.g.e., s. 6-8; Cemalettin Y. Çiftçi - Hasan Çiftçi, *Yüksek Ziraat Enstitüsü’de Yapılan Doktora ve Doçentlik Çalışmaları İle Özetleri*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara 2009, s. 1-8.

⁹⁵ Çiftçi, a.g.e., s. 7, 410-2.

⁹⁶ Çiftçi, a.g.e., s. 268-285.

kuz okutmandan (lektörden) oluştuğunu;⁹⁷ Hatipoğlu ise, enstitüsünün, üçü mülteci toplam 35 Alman profesör ile kurulduğunu belirtmektedir.⁹⁸ Öğretim üyesi sayısı düzenli bir şekilde artmıştır.

Derslerin Almanca işlenmesi bir sorun olarak değerlendirilebilir. Bu sorun, derslerin, iyi derece Almanca bilen ve ders verilen alanda ileri düzey eğitim almış asistanlar tarafından Türkçe'ye çevrilmesi ile aşılmıştır. Bu durum, enstitü kuruluş planlamasının iyi bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Enstitü, tüzel kişiliğini sürdürdüğü 15 yıllık dönemde, kendisine yüklenen öğretim görevini, kendisine yaraşan bir şekilde yerine getirmiştir. Bunun yanı sıra, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi ve Veteriner Fakültesi ile birlikte İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nin de kurucu unsuru olmuştur. Bu fakülteler, ana fakülte olarak, ülkemizde kurulan diğer Ziraat, Veteriner ve Orman fakültelelerinin öğretim üyesi kadrolarının karşılanmasında önemli işlevler üstlenmiştir.

Enstitüde doktora düzeyinde de öğretim yapılmaktadır.⁹⁹ 1933-1948 yılları arasında Doğa Bilimleri, Ziraat, Veteriner, Ziraat Sanatları ve Orman fakültelerinde sırasıyla 6, 25, 23, 5 ve 3 olmak üzere toplamda 62 doktora unvanı¹⁰⁰ verilmiştir.¹⁰¹

Enstitü Kanunu'nda belirtilen bir diğer görev "*kendi sahasında ilmi ve fenni araştırmalar yapmak*"tır. Alman bilim adamları öncülüğünde araştırmacı bir üniversite oluşturulmaya çalışılmış; birçok enstitü ve laboratuvar kurulmuştur. Enstitüde, Humboldt üniversite modelinde olduğu gibi araştırma yapma geleneği yerleştirilmiş ve akademik kariyer yapacak olan gençlere mutlaka doktora yapma zorunluluğu getirilmiştir. "*Bilimin gerçek sorunlar üzerinde durarak, ülkenin coğrafyasını ve fırsatlarını tanıyarak*"¹⁰² bilgi üretim süreci, ülkemizde, enstitü ile birlikte başlamıştır. Bilgi üretimi, bilimsel yayın ve üretilen doktora sayısı ile ölçülmektedir.¹⁰³ Bunlara, doçentlik (habilitasyon) tezleri de katılmalıdır. Tüm bu çalışmalar, özgür araştırma ve eğitim ortamının sağlanması ile gerçekleştirilmiştir.

1933-1948 yılları arasında Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde, Doğa Bilimleri, Ziraat, Veteriner, Ziraat Sanatları ve Orman fakültelerinde sırasıyla 7, 16, 15, 5 ve 6 olmak üzere toplamda 49 doçentlik tez çalışması yapılmıştır.¹⁰⁴

⁹⁷ TBMM'ye 24 Mayıs 1933 yılında sunulan kanun tasarısındaki 3 numaralı cetvelde, 1933 yılı için altı doçent ve toplam 49 asistan kadrosu istenmiş ve bununda çoğu kullanılmıştır. Tasarıda ders verecek öğretim üyesi en çok 111 ve asistan sayısı da 110 olarak istenmiştir.

⁹⁸ M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi: 1845-1997*, Selvi Yayınevi, Ankara 1998, s. 129.

⁹⁹ Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Doktora Talimatnamesi hakkında kararname 9 Ekim 1934 yılında kabul edilmiştir.

¹⁰⁰ Tekeli, (2010: 160) ise, 1935-1945 yılları arasında 70 doktora verildiğini belirtmektedir.

¹⁰¹ Çiftçi, *a.g.e.*, 2008, s. 343-357; Çiftçi - Çiftçi, *a.g.e.*, 2009, s. 9-333.

¹⁰² Tekeli, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁰³ Tekeli, *a.g.e.*, s. 158.

¹⁰⁴ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 352-357; Çiftçi - Çiftçi, *a.g.e.*, s. 9-333; Akman, (1978: 51) ise, Alman bilim adamlarının bulunduğu 1933-1939 yılları arasında Doğa Bilimleri, Ziraat, Ziraat Sanatları fakültelerinin enstitülerinde yapılan araştırmalar sonucu 22 doktora ve 29 doçentlik tezinin yazıldığını; 1939-1948 yılları arasında ise, aynı fakülte enstitülerinde 12 doktora ve sekiz doçentlik çalışması için özgün araştırmalar yapıldığını belirtmektedir.

Doktora ve doçentlik çalışmaları dışında, ülkenin gerçek sorunlarını ve fırsatlarını tanıyarak “yerel bilgi” üretmeye yönelik geniş araştırma çalışmaları da yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucu, dergi ve gazetelerde yayınlananlar dışında, derlemeler, ders kitapları ve diğer yayınlardan oluşan 862 yayın bulunmaktadır. Bu yayınlar, Doğa Bilimleri Fakültesi’nde 102, Ziraat Fakültesi’nde 274, Veteriner Fakültesi’nde 247, Ziraat Sanatları Fakültesi’nde 76 ve Orman Fakültesi’nde 163 adet olarak gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵ Öğretim üyeleri verdikleri derslerin kitaplarını yazarak hem ders kitaplarının sayısını hem de kalitesini artırmaya çalışmışlardır.

Yayın hayatına 1943 yılında başlayan üç aylık Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Dergisi, akademik kadronun yaptığı araştırmalardan oluşan yazıları yayınlamıştır. 1948 yılında yayın hayatı son bulan dergi toplam 19 sayı yayınlanmıştır.

Enstitü ile birlikte, ülkemize özgü bir bilimsel ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Tarım, hayvancılık ve ormancılık alanlarındaki sorunlara yönelik sürekli bir araştırma ve yayın artışı gerçekleştirilmiştir. Yabancı dilde yazılmış kitaplardan çeviri yapmanın yerine, yerel merkezlerden üretilen bilginin, önemi ve olanaklılığı gösterilmiştir.

Öğretim faaliyetleri yanında araştırma faaliyetlerine de yer vermesi, bilimsel faaliyetlerde bulunması, akademik unvan verme yetkisine sahip olması enstitünün fonksiyonel olarak üniversite özelliklerine sahip olduğunu ve bu yönde düzenlendiğini göstermektedir.¹⁰⁶

Enstitünün kütüphanesi, Alman Hükümeti’nin her konuda hediye ettiği onbinlerce kitapla birlikte 1933 yılında, enstitü açılmadan önce kurulmuştur. Zaman içerisinde kütüphanedeki kitap sayısı artmıştır.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Türkiye’de yükseköğrenimin, Alman bilim adamları ile birlikte, bilimsel bir paradigma dönüşümü geçirmesine öncülük ve aracılık etmiştir. Bilimin gerçek sorunlar üzerine eğilerek, ülkenin coğrafyasını ve şartlarını tanıyarak yapılması gerektiği enstitünün çalışmaları ile daha net bir şekilde anlaşılmıştır.

Sonuç

Cumhuriyet’in kurucuları, başlangıçta koyduğu “tam bağımsızlık” hedefine, akıl ve bilim yoluyla ulaşmak için birey, toplum ve devlet yaşamının tüm alanlarında çağdaşlaşma hareketi başlattı; her alanda atılımlar gerçekleştirdi. Türkiye Cumhuriyeti’nin anıt kurumlarından olan “üniversite”, bu atılımların en büyüklerinden birisidir. Bu anıt kurum içerisinde yer alan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü ise tarım, hayvancılık ve ormancılık eği-

¹⁰⁵ Yaşar ve arkadaşları, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından AYZE’nin açılışına kadar 25 kitap ve broşür, 262 Türkçe makale ve 14 yabancı dilde makale; 1933-1947 yılları arasında AYZE Veteriner Fakültesi öğretim kadrosu tarafından 109 kitap, 240 Türkçe makale ve 44 yabancı dilde makale yayımlandığını saptamıştır. (A. Yaşar - A. Özgür - R. Özen, “Türkiye’de Veteriner Patolojinin Tarihi Gelişimi: 1842-2002”, *Vet. Bil. Derg (Eurasian Journal of Veterinary Sciences)*, Cilt: 22, Sayı: 1-2, Kayseri 2006, s. 31-34.

¹⁰⁶ Sevtap Kadioğlu, “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde Mülteci Bilim Adamları”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 9, Sayı: 1-2, İstanbul 2008, s. 186.

tim-öğretimini bilimsel temellerde gerçekleştirme hedefi doğrultusunda atılan en önemli adımdır.

Enstitü ile birlikte, tarım, hayvancılık ve ormancılık alanlarında “ilerici” bir bilim adamı kuşağı yetiştirilmesi; bu “ilerici” bilim adamlarının katkıları ile var olan sorunların bilimsel bir yaklaşımla çözülmesi anlayışının yerleştirilmesi ve geliştirilmesi; üretim koşullarının ve olanaklarının bilimsel olarak incelenmesi ve araştırılması süreci başlamıştır. Bu süreç, tam bağımsızlık hedefinin temel değerlerinden ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmeyi amaçlamıştı. Bu oluşumun, hedefe ulaşmada tek başına yeterli olması düşünülemezdi: “Türk ulusunun çağdaşlaşması”nı hedefleyen diğer süreçlerle desteklenmeliydi. Desteklendi de...

Türk ulusunun gerçek sahibi, Cumhuriyet’in yurttaşları, Osmanlı’nın “geri” bırakılmış çiftçi ve köylülerinin, Osmanlı’dan kalan tüm bağlarından, bağımlılıklarından kurtarılması, gerçek anlamda “özgür” olmalarını sağlayacak dönüşümler de gerçekleştirilmeliydi. Bu dönüşümü hızlandıracak ve gerçekleştirecek öğretmenleri yetiştirmek için Köy Enstitüleri’nin kurulması; bu sürece verilen en önemli ve büyük destekti. Bir insan hakkı olan eğitimi, Cumhuriyet’in tüm yurttaşlarına ulaştırmayı hedefleyen Köy Enstitüleri, ülke kalkınmasını gerçekleştirme yönünde büyük bir eğitim atılımıydı. Köy Enstitüleri, üniversite eğitim-öğretimine yönelecek öğrencilerin eğitimsel nitelik düzeyinin daha da yükseltilmesini sağlamaya yönelik bir adım olarak ülkemizde geleceğin bilim insanlarının çok daha geniş bir havuzdan seçilmesi olanağını da sunmaktaydı. Ne yazık ki, bu “ilerici” olanak ortadan kaldırıldı. Bu olanağın ortadan kaldırılmasının altında yatan temel düşünce, kimsesizlerin kimsesi olan Türkiye Cumhuriyeti’ni “kimsesiz” bırakmaktı. Gerici güçler, kendilerine, bugün de olduğu gibi “kul” olmasını beklediklerinin uykularından uyanmasını istemiyordu. Eğer uyanırlarsa, yaşamın ve içine sürüklendikleri durumun gerçeklerini seze(bili)rler, anlayabilirler. Köy Enstitüleri’nin kapatılması, aynı zamanda, Türkiye’nin bayındırlaşması, ekonomik yönden canlanması için toplumun, özellikle köylünün, yeni, çağdaş bilgi ve teknik becerilerle yüklü olarak yetişmesinin düşünsel ve eylemsel gelişiminin önünü de kapatmıştır.

Köylünün eğitim sorununu akılcı ve bilimsel yöntemle çözmeyi amaçlayan Köy Enstitüleri’nin dışında; tarım, hayvancılık ve ormancılık alanlarında kalkınmayı amaçlayan, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün doğal kaynaklar alanında kalkınma hedefini gerçekleştirme amacına katkı sunacak; değişik konularda uzmanlaşmış araştırma kuruluşları da kurulmuştur. Köylünün daha nitelikli ve verimli tohum ekerek daha çok ürün elde etmesi için tohum ıslah ve araştırma kurumlarının, üretme çiftlikleri ve deneme tarlalarının kurulması tarımsal kalkınmayı gerçekleştirmek içindir. Tarımda verimliliği artırmak, çiftçileri modern tarıma alıştırmak ve tarımsal zararlılarla mücadele için kurulan Devlet Ziraat İşletmeleri, Zirai Kombinalar İdaresi, Merkez Mücadele Enstitüsü de bu amaca katkı sunmuştur.

Toprak mülkiyet yapısındaki adaletsizliği ve çarpıklığı gidermek için köylülere ekilebilir arazilerin dağıtılması; gerçek üretici olan köylünün üzerin-

de ağır bir yük oluşturan “âşar”ın, devletin vergi gelirleri içerisinde önemli yer tutmasına karşın kaldırılması; tarım kredi ve kooperatifçilik konularında önemli yasal düzenlemelerin ve kurumsal yapıların yaşama geçirilmesi; tarım teknik ve araçlarının modernizasyonu yönünde atılan tüm adımların tümü, köylüyü, “demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti” içerisinde “efendi” yapmayı amaçlamaktadır.

Enstitü, doğal kaynaklara dayalı güçlü bir ekonominin, bu alanlarda güçlü bir eğitim-öğretim politikasının uygulanması ile gerçekleştirilebileceğini göstermiştir. Bu gün, bu alanlarda aşılacak engellere ve yapılan çalışmalara bakıldığında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün payı yadsınmaz.

Enstitünün kurulması ile birlikte başlayan süreçte, o güne kadar ülkede üretimi yapılmayan, ülkenin iklim ve toprak koşullarına uygun pek çok ürün yapılan araştırmalar sonucu üretilmeye başlanmıştır. Akdeniz bölgesinde turuncgiller, Karadeniz kıyılarında çay tarımı bu süreç ile birlikte bilinir ve üretilir olmuştur. Bu ürünlerin birçoğu günümüzde temel ihracat ürünleri arasında yer almaktadır.

Enstitü, yalnızca yeni ürünlerin yetiştirilmesine katkı sunan insangücünün yetişmesine olanak sağlamamıştır, aynı zamanda daha nitelikli ve verimli ürünlerin yetiştirilmesinin yolunu açarak ilgili alanlarda sanayileşmenin gelişim sürecini de başlatmıştır. Bu alanlardaki sanayileşme ve kalkınma hareketini diğer alanlar izlemiştir. Sözün özü, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü ülkemizin ekonomik kalkınmasına doğrudan ve dolaylı önemli katkıları olmuştur.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, ülkemize ve ülkemiz doğal kaynaklarının gelişimine tüzel kişiliği sona erdikten sonra da katkı sunmayı sürdürmüştür. Enstitü, öğretim, bilim ve araştırma yaşamımızda yeni ilke ve geleneklerin yerleşmesine ortam hazırlayarak ülkemizde bilimsel paradigma değişim sürecini başlatmıştır. Enstitü ile birlikte “özerklik ilkesi” bilim yaşantımıza ilk kez girmiştir. Bu süreçle birlikte, ülkemizde bilim alanında ilk kez Batı anlamında araştırma yapma geleneği ile tanışmış ve bu gelenek belirli ölçülerde de ülkemizde olsa yerleşmiştir.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, bilim adamı yetiştirme konusunda çığır açarak, bu alanda yeni ve sıkı bir disiplinin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir.

Kaynaklar

AKMAN, Arif: *Türkiye’de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.

AKMAN, Arif: “Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Öyküsü”, *Gıda*, Cilt: 15, Sayı: 1, Ankara 1990, s. 3-12.

ARSLAN, Mehmet: “Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitemizde Demokratiklik Tartışmaları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, Kayseri 2005, s. 23-49.

BOSTANCI, M. Naci: *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötüken, İstanbul 1996.

ÇADIRCI, Musa - SÜSLÜ, Azmi: *Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Yayın No: 82, Ankara 1982.

ÇAKICI, Latif: “Akademik Haberler: Ankara Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Latif Çakıcı'nın Konuşması”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 3, Ankara 1983, s. 481-484.

ÇAVDAR, Tevfik: *Türkiye Ekonomisinin Tarihi: 1900 - 1960*, İmge, Ankara 2003.

ÇİFTÇİ, Cemalettin Y.: *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü: 1933-1948*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara 2008.

ÇİFTÇİ, Cemalettin Y - ÇİFTÇİ, Hasan: *Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Yapılan Doktora ve Doçentlik Çalışmaları İle Özetleri*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara 2009.

ÇOLAK, Ahmet: (2011), “Türkiye’de Tarım Öğretiminin 165. Yılı” konuşması, 2011, <http://www.agri.ankara.edu.tr/index.php?f=duyuru&p=2&haber-no=1422>, (Erişim Tarihi: 10.10.2012).

ERK, Nihal: “Türkiye’de Veteriner Hekimlik Öğretiminin Başlangıcı ve Bugüne Kadar Geçirdiği Safhalar Üzerinde Yeni Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1-2, Ankara 1959a, s. 80-85.

ERK, Nihal: “Türkiyede Veteriner Hekimlik Öğretiminin Başlangıcı ve Bugüne Kadar Geçirdiği Safhalar Üzerinde Yeni Araştırmalar II”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3-4, Ankara 1959b, s. 281-287.

ERK, Nihal: “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Kuruluşu ve Veteriner Hekimlik Öğretiminin Bu Kurumdaki On Beş Yıllık Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, Ankara 1961a, s. 76-104.

ERK, Nihal: “Veteriner Fakültesi’nin Ankara Üniversitesi’ne Katılışı; Tarihi ve Son On İki Yıllık Öğretim Durumu”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Ankara 1961b, s. 158-187.

FİŞEK, A. Gürhan: “Cumhuriyetin Olmazsa Olmaz Adımı: Üniversite”, *Cumhuriyet’in Anıt Kurumu: Üniversite (1926-1946) İçinde*, Ankara 2014, s. 1-8.

FIRAT, Fehim - EVCİMEN, B. Sıtkı - YALTIRIK, Faik: “Türkiye’de Ormancılık Öğretim ve Eğitim Esaslarına Genel Bir Bakış”, *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, Cilt: 22, Sayı: 1, Ankara 1972, s. 33-54.

GÜLEN, İlhan - ÖZDÖNMEZ, Metin: “Ormancılık Öğretimi-Eğitimi ve Planlanması”, *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, Cilt: 22, Sayı: 1, İstanbul 1972, s. 1-16.

HATİPOĞLU, M. Tahir: *Türkiye Üniversite Tarihi: 1845-1997*, Selvi Yayınevi, Ankara 1998.

İLKMEN Şeref Nuri: “Türkiye Ormancılık Tedris Müessesesinin Yüzüncü Yılı Münasebetiyle”, *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, Cilt: 7, Sayı: 1, İstanbul 1957, s. 1-37.

İNCİ, İbrahim: “Atatürk’ün Direktif ve Tavsiyeleri Işığında Türk Tarımındaki Gelişmeler (1923-1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 26, Ankara 2010.

KADIOĞLU, Sevtap: “Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 4, Sayı: 1, İstanbul 2002, s. 99-118.

KADIOĞLU, Sevtap: “Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar”, İstanbul 2005, http://www.bilimtarihi.org/pdfs/ziraat_okullari.pdf, (Erişim Tarihi: 10.10.2012).

KADIOĞLU, Sevtap: “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde Mülteci Bilim Adamları”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 9, Sayı: 1-2, İstanbul 2008, s. 193-197.

KİLİ, Suna: *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

KUHN, Thomas S.: *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (Çev. Nilüfer Kuyaş), Alan Yayıncılık, İstanbul 2003.

KURUÇ, Bilsay: *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987.

MAĞDEN, Ragıp Ziya: *Zirai Öğretimde 110 Yıl*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Ankara 1959.

MALCHE, Albert: İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi, (Emst E. Hirsch), Cilt: I içinde, (2. Baskı), Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 211, Ankara 1998 [1933], s. 229-295.

ÖZDÖNMEZ, Metin - EKİZOĞLU, Abdi: “Türkiye’de Ormancılık Yüksek Öğretiminin Başlangıcından Bu Yana Mezunlara Verilen Unvanlar ve Diplomalara”, *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, Cilt: 46, Sayı: 1-2-3-4, İstanbul 1996, s. 45-63.

PEKEL, Erdoğan: “Türkiye’de Zootekni Eğitimindeki Değişimler, Gelecek İle İlgili Bazı Görüş ve Düşünceler”, Adana 2003, 11 Nisan 2003 günü Ç. Ü. Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümünce düzenlenen toplantıda sunulmuş tebliğ, <http://www.zootekni.org.tr/upload/File/EPekel-%20teblii.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.10.2012).

SAATÇIOĞLU, Fikret: “İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi: Tarihçe - Öğretim - Organizasyon”, *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, Cilt: 1, Sayı: 1, İstanbul 1951, s. 1-32.

SARIKAYA, I. Hakkı: “Esad Muhlis Erkmen”, *Tarım ve Köyişleri Dergisi*, Sayı: 30, Ankara 1988, s. 39-42.

SOMER, Tarık: “Akademik Haberler: Sn. Rektör Prof. Dr. Tarık Somer’in Konuşması”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 3, Ankara 1986, s. 487-491.

SOYDAN, Hasan: *120 Yıllık Eğitim Çınarı: Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi*, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012.

SÖZEN, Nur - ARLI, Mustafa: “Atatürk, Ulusal Ekonomi ve Tarım”, *Atatürk ve Tarım İçinde*, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara 1981, s. 53-77.

SUNGU, İhsan - MAĞDEN, Ragıp Ziya: *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, Ziraat Vekâleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Neşriyatından*, İstanbul 1938.

TBMM (1927), TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 33, İçtima Senesi: IV, Ankara (19 Haziran 1927), s. 249-264.

TEKELİ, İlhan - SELİM, İlkin: “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, (Der. Şevket Pamuk - Zafer Toprak), Yurt Yayınları, İstanbul 1988, s. 37-89.

TEKELİ, İlhan: *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

TİMUR, Taner: *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

TOKGÖZ, Erdinç: *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914 - 1999)*, İmaj Yayınevi, Ankara 1999.

TÜZDİL, A. Nevzat: “Meslek 120.nci Yıldönümünü Kutladı”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3-4, Ankara 1955, s. 230-232.

URMAN, Hüseyin K.: “Akademik Haberler: Veteriner Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin K. Urman’ın Konuşması”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 3, Ankara 1983, s. 476-480.

WIDMANN, Horst: *Atatürk ve Üniversite Reformu*, (Çev. Aykut Kazancıgil - Serpil Bozkurt), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2000.

YAŞAR, A. - ÖZGÜR, A. - ÖZEN, R.: “Türkiye’de Veteriner Patolojinin Tarihi Gelişimi: 1842-2002”, *Vet. Bil. Derg (Eurasian Journal of Veterinary Sciences)*, Cilt: 22, Sayı: 1-2, Kayseri 2006, s. 31-38.

YENAL, Oktay: *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

YILDIRIM, Mehmet Ali: “Osmanlı’da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı: 24, Ankara 2008, s. 223-240.

YILDIRIM, Mehmet Ali: “Halkalı Ziraat Mektebi’nin Açılış Sürecine Dair Bazı Mülahazalar ve Amasyan Efendi’nin Layihası”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, Ankara 2013, s. 265-302.

YILDIRIM, Seyfi: “Osmanlı’dan Cumhuriyete Bir Bürokrat ve Siyasetçi: Mehmet Sabri Toprak (1878 - 1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (XXIV) 71, <http://atam.gov.tr/osmanlidan-cumhuriyete-bir-burokrat-ve-siyasetci-mehmet-sabri-toprak-1878-1938/>, Ankara 2008, (Erişim Tarihi: 10.10.2016).

YILDIZ, Özgür: “Halkalı Ziraat Mektebi’nin Tarihçesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt: 5, Sayı: 4, Elazığ 2012, s. 293-306.